NEMZETI NŐNEVELÉS.

VIII. ÉVFOLYAM. 1887. MÁRCZIUS. III. FÜZET.

A FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK SZERVEZETÉNEK MÓDOSITÁSÁRÓL.

Ha valamely intézmény czélszerűségéről meggyőződést akarunk szerezni, ismernünk kell annak czélját s gyakorlatilag kell tapasztalatokat szereznünk affelől, hogy mennyiben érhettük el, vagy közelíthettük meg meglevő szervezetével a kitűzött czélt, s ha el nem érhettük, mely okok miatt nem, s milyen eszközök alkalmazásával juthatnánk el ahhoz? Időszerű, hogy ez értelemben megvitassuk felsőbb leányiskoláinknak — melyek az általuk elérni szándékolt czélt tekintve, nőnevelési intézményeink büszkeségét teszik — szervezetét, tanmódját s elért sikereit.

A felsőbb leányiskolai oktatásnak czélja, mint azt az 1885. augusztusban kiadott tanterv világosan kimondja, nőinknek lehetőleg mindenoldalú, magasabb fokú általános műveltséget nyújtani, mely úgy a korszellem követelményeinek, mint a női hivatás valóságos czéljának lehető legtökéletesebben megfeleljen; czélja, hogy nőinket mint a társadalom tagjait, mint családanyákat, mint honleányokat olyan polczra emelje, amelyről beláthatják munkálkodásuk mezejét; szóval: hogy czél- és öntudatos, szellemileg nagykorú egyéneket képezzen, kik hivatva lesznek nemcsak anyagi javakért, de eszmekért is lelkesedni, és áldozni küzdeni, tudó nemzedéket nevelni.

Elértük-e ezt a magasztos czélt, vagy elérhetjük-e olyan módon s olyan eszközökkel, melyekkel megkisérlettük? A felsőbb leányiskolák rövid múltja is meggyőzhetett bennünket — kik közelebbről ismerjük ezt az intézményt — arról, hogy — nem. Napról-napra hangosabb panaszokat hallunk, s nemcsak nálunk, hanem Ausztriában, Németországban is arról, hogy nőnevelésünk iránya

czéltévesztett. Különösen a felsőbb leányiskolák ellen kelnek ki gyűléseken s hírlapi czikkekben s az elégedetlenségre szolgáló okok csaknem mindenütt azonosak s túlzottak bár, de nem alaptalanok. Egyik tekintelyes napilapunk, a «Nemzet» — a vallás- és közokt. min. úr által a felsőbb leányiskolák ügyében összehívott tanácskozás alkalmakor közölt egy, a felsőbb leányiskolák tanításmódja ellen éles kifakadásokkal írt czikket, mely méltán keltett egyesekben figyelmet, másokban visszhangot. Minthogy a szigorú önbirálat önismeretre s javulásra vezet, nekünk — kiknek működési terünk a felsőbb leányiskola — kötelességünk első sorban ügyeivel lelkiismeretesen, behatóan foglalkozni s rámutatni arra, aminek reformálása az ügy érdekében szükséges, vagy kivánatos.

Ha kutatjuk az okokat, amelyek szavakat adnak az elégedetlenségnek, el kell ismernünk, hogy nem annyira a tanterven, mint annak helytelen fölfogásán s a helytelen módszeren marad a mulasztás vádja, amelyen eszerint okvetlenül s mihamarabb változtatni kell.

Hogy mennyiben változtathatnak ez állapotokon a felsőbb hatóságok s mennyiben az iskola, megkisérlem a következőkben kifejteni.

Van igazság abban, hogy iskoláink még mindig inkább az emlékezet, mint az értelem összes erőinek kifejtésére törekszenek; hogy még mindig jobban szeretik mutatós külsőségekkel, az értelmet megzavaró, gyakran fölületes, az életben könnyen nélkülözhető ismeretekkel megterhelni növendékeik elméjét, mint megfogni a dolog komolyabb, nehezebb végét s tanítva nevelni őket, tökéletesíteni nemcsak az igaznak, hanem a szépnek, jónak ismeretében.

A nevelés iskoláinkban másodrendű dolog, pedig, különösen a leányiskolákban ennek kell az elsőnek lennie. Nevelői hatás azonban csak úgy érhető el, ha tanító és növendék ismeri egymást. Felsőbb leányiskoláink tanterve kimondja ugyan, hogy az alsóbb osztályokban a rokon tárgyakat csoportosítva egy egyén tanítsa, de azért az értesítők mind arról tanuskodnak, hogy a szakrendszer legmerevebben van keresztül vive bennök. Egyik-másik tantárgyból hetenkint két óra van egy osztályban. Kérdem, megismerhetik-e

tanító és tanítvány kölcsönösen egymást ilyen ritka találkozás mellett, mikor a tanítónak fődolga a tanítás? Hogyan forduljon bizalommal tanítójához a gyermek, hogyan szerethesse meg, ha megismerni sincs ideje? S ha elvétve kínálkozik is alkalom nevelői hatás gyakorlására, vajjon lesz-e annak elég foganatja?

Ne feledjük, hogy az alsóbb osztályokban 10—11 éves gyermekekkel van dolgunk, akik bizalmatlanok minden idegen iránt; önállótlanok, apróbb dolgokban is szeretnek útbaigazítást kérni; ne feledjük, hogy ezeknek sokkal inkább zokon esik egy olyan egyén intése, kihez ragaszkodnak, kinek szeretetéről meg vannak győződve. Vagy a tanító szempontjából nézve a dolgot, nem választhatja-e ki jobban a nevelői hatásra alkalmas eszközt az a tanító, ki növendékei egyéniségét teljesen ismeri, mint az, ki úgyszólván csak látásból ismerheti meg?

Ez okból okvetlenül szükségesnek látom, hogy a felsőbb leányiskoláknak legalább két alsó osztályában a tantárgyak csoportosíttassanak, például 1. a számtan, mértan, mértani rajz és természettudományok; — 2. a magyar, német nyelv földrajz és történelem — s nagyon kívánatosnak azt, hogy e csoportosítások rendeletileg legyenek megszabva.

Még talán ennél is több a kívánni való felsőbb leányiskoláinkban a testi nevelést illetőleg, amelynek nagyobb ápolását szükségtelen ajánlgatni. Kétségtelen, hogy iskoláink túlterhelik a növendéket, bár e túlterhelést a felsőbb leányiskolai tanulóknál inkább a délutáni zene, s idegen nyelvi órák meg a házitanítás okozzák. De éppen mivel ez áramlat ellen hiábavalónak bizonyul minden küzdelem, az iskolának kell egyensúlyozni a szellemi erők túlfeszített munkáját, okszerű tornázás s a hol benlakással van egybekötve, rendszeres táncz- és úszástanítás által. A tornászat tanítására erre képesített tanítónők lennének alkalmazandók.

Mindnyájunk által régóta érzett szükség a vallás tanításának reformálása; figyelemmel kísérve ezt, tapasztaljuk, hogy a kézikönyvben foglaltakat megtanulják ugyan szorgalmasabb növendékeink szóról-szóra, de a vallásos-érzület, melynek fejlesztése lenne a főczél, nem hat kedélyük mélyére, hogy fölmelegítené. Rosszabbúl

állunk e részben mint regen, mikor a tanítást kiegészítette a jó példa, a házi nevelésnek e téren való jó hatása; míg napjainkban a számtalan rossz példa, melynek a gyermek szem- és fültanúja, vagy a jó példa hiánya magában elég arra, hogy fölhívja az iskolát, hogy nagyobb befolyást érvényesítsen a vallás- és erkölcs tanításában. Francziaország iskoláiban öt éve tanítják az erkölcstant, mely a felsőbb leányiskolák tantervébe is fölvétetett; e tárgy tanításának hatása túl látszik Francziaország határain úgy, hogy Németországban is mozgalom indult meg az erkölcstannak behozatala iránt. Hazánk tanítótestületeinek egyik legmunkásabbja, az aradi tanítóegyesület feliratot intézett a nmgú min. úrhoz a közelmúltban aziránt, hogy engedje meg az erkölcstannak az elemi iskolákban az osztálytanítóval való tanítását. Örömmel üdvözölhetjük a kezdeményezést, melytől sokat várhatunk. Hogy azonban, ne csak tantárgyszaporítás legyen e tárgy tanítása, hanem kellő foganatja is legyen, pedagógiai tapintattal s az ily elvont tárgy tanításában szükséges művészettel bíró egyéneknek kellene kezelniök. Részemről legjobban szeretném az erkölcstant a vallástanárok kezében látni, de csak akkor, ha megfelelnek az elősorolt követelményeknek. Aggodalommal nézi minden felekezet a vallásos érzület hanyatlását, a vallás iránt nyilvánuló közönyt, melyen csak jó erkölcs- és vallástanítás segíthet. Nem érdemelne-e a vallástanítás emelése egy kis áldozatot, azt például hogy a theologiai iskolák utolsó évfolyamában a vallás és erkölcstan tanításának methodusa is taníttassék, még pedig gyakorlatilag? Ez mindenesetre kielégítőbbé tenné az eredményt s még egy: a vallástanításnak szakértő ellenőrzése, miről az egyes felekezetek saját érdekükben tartoznának gondoskodni.

Ha felsőbb leányiskoláink növendékeivel beszélgetünk, aggodalom kelhet bennünk aziránt, hogy mennyire nem erős bennük a nemzeti érzület. Tanulhatnánk e részben is úttörőinktől, a franczióktól, kik úgy a nemzeti nyelv, mint a nemzeti érzület ápolását a nő kötelmének s hivatásának tartják; több súlyt tulajdonítanak a nő befolyásának mind a nemzeti érzület mind a nemzeti nyelv ápolására az irodaloménál s ezért iskoláiknak főtárgya a nemzeti nyelv, melyen sokat olvasnak, sokat írnak, sokat beszéltetnek. Ebben isko-

láik kitünőek. Miért ne lehetnének a mieink is hasonlók ebben? Nekünk, épen nekünk van legnagyobb szükségünk arra, hogy a nemzeti érzület megszilárduljon leányainkban, — kik elveszünk a bennünket elnyeléssel fenyegető nemzetiségi küzdelmekben, ha a lelkesedés s nemzetünkhöz való végtelen ragaszkodás nem ad erőt, hogy ezeknek diadalmasan ellenállhassunk.

Gondozzuk jobban iskoláinkban a nemzeti nyelvet, nemzeti történelmet és hazai földleírást. A «Nemzet» már említett czikke a három idegen nyelv tanítását sokalja, ebben egyetértek vele szintén. A tantervnek ezen intézkedése a fővárosi viszonyok zsinórmértékéhez való alkalmazkodásból eredt, hol család, társaság több nyelvet beszél s hol az iskolában hallott nyelv a gyermeknek nem idegen. Épen ezért, mivel a családnak van módjában gondoskodni az idegen nyelvek tanításáról, a fővárosban is elég volna két idegen nyelvet, a németet és francziát tanítani, annyival inkább a vidéki leányiskolákban; az olyan helyeken különösen, hol a lakosság csupán magyar ajkú, elég lenne a német nyelv tanítása, de ez annál tökéletesebben. Hisz ma már eljutunk lassan oda, hogy nem azt tartják a műveltség fokmérőjének, ki hány nyelven tud elmondani mindennapi dolgokat; annyira meg úgy sem viheti az iskolai tanítás a növendékeket, hogy idegen irodalmakat ismerhessenek meg eredetiben, ami különben is inkább csak a tudományos irodalmakban tesz lényeges különbséget. A felsőbb leányiskola tudvalevőleg nem szaktudósokat képez, a magyar irodalom meg úgy eredeti művekben, mint fordításokban eléggé gazdag arra, hogy az olvasni szerető nők találjanak anyagot. A sok idegen nyelv azt eredményezi, hogy tűrhetően egyet sem tanulnak meg; inkább egyet tanítsunk, de azt jól. Sokkal inkább helye volna a modern nyelvek tanításának a fiúiskolákban.

Általánosan hangoztatják azt a panaszt is a felsőbb leányiskolák ellen, hogy sokat tanítanak s vitatják, hogy csupán azt kell tanítani leányainknak, mire az életben okvetlenül szükségük lesz. Nem osztozhatom ebben a nézetben. A tanulás adja meg a szellemi érettséget; önállóbb nézetekhez, a körülmények biztosabb fölismeréséhez, megitéléséhez juttat, életrevalóságot ad, amire képesíteni a nőt a korszellem egyenesen fölhív bennünket. Nem is a sok ismeret-

közlés, hanem az a felsőbb leányiskolai tanítás hibája, hogy nem választja ki kellő tapintattal az anyagot s a női hivatás sajátos céljait nem veszi eléggé figyelembe. Nem túlzott ez állításunk, ha arra gondolunk, hogy milyen elhanyagolt tárgy a nevelés, egészség és háztartástan a többi tantárgy mellett, amelyeknek legalább is akkora figyelemben kellene részesülniök mint a többieknek. Amellett hiba még, hogy a kiválasztott tananyagot nem a női és gyermeki természetnek megfelelően adja át. Szánalom arra gondolni is, hogy milyen száraz, akadémiai «előadások»-at, valóságos értekezéseket kell hallgatniok sok esetben leánykáinknak. A formának áldozatul esik a lényeg; s nem lesz az a lélek valódi, maradandó tulajdona, mi érdekével nem kötötte le. Több elevenség, életrevalóság s a gyermekleány természetéhez való nagyobb alkalmazkodás szükséges tanításunk módjában. Megérdemelné ez az intézmény, hogy fölvirágzására megtegyünk minden lehetőt! Nagyon sokat remélnék attól, ha egy független állású, szakértő, s csupán e czélra rendelt iskolafelügyelőt alkalmazna a kormány, ki ez iskolák tanítási módját ellenőrízné, s arról időnkint jelentést tenne.

Ez általánosságban fölsorolt hiányok legtöbbjén az iskola van hivatva segíteni, de vannak ezek közt olyanok is, melyeknek orvoslása a tanterven való változtatásokat tesz szükségessé. A jó iskolához és eredményes tanításhoz még nem elég e kettő sem, t. i. a jó tanmód s jó tanterv, hanem első sorban jó tan- és vezérkönyvek szükségesek, melyeknek teljesen híjával vagyunk; addig míg ezekről gondoskodva nincs, felsőbb leányiskolai oktatásunk nem vehet módját nagyobb lendületet.

Milyen változtatások volnának a tanterven szükségesek? Legyen szabad e kérdésre vonatkozó nézeteimet azon tárgyakra nézve részletesebben elmondanom, melyek tanításában több évi tapasztalat támogat.

Nem lehet eléggé mélytányolnunk *a mennyiségtan* alaki képző erejét; de viszont, ha tárgyilagosak akarunk maradni, be kell látnunk, hogy az életre nézve gyakorlati értéke csak elenyésző csekély részének van, annak csupán, mit az első osztály tananyagában — hozzávéve ehhez az egyszerű kamatszámolást — összefog-

lalhatunk. Mi végre tan:tjuk tehát a formákat, amelyeket az életben úgy sem alkalmazunk? Emellett el van hanyagolva az, ami fontos, a fejbeli számolás s a következtetés, melylyel utóvégre is mindent meg lehet fejteni, s amit nem lehet elfeledni; általánosságban nem kielégítő a gépies megoldásban való készség sem, pedig ez a pontosság elérésére szintén nélkülözhetlen. Nem tartom lényeges dolognak, hogy valaki egy és ugyanazt a dolgot hányféle módon tudja megfejteni; teljesen elég, ha a megoldás kulcsát kifejtés nélkül, magából biztosan fölismeri s a műveletet bár egyféleképen, de hibátlanul el tudja végezni. Ilyen szempontból bátran kihagynám a tantervből: a rövidített szorzást és osztást, a lánczszabályt. A harmadik osztály anyagából kihagyandónak tartanám: a váltók lerovatolását, az állampapirok értékének kiszámolását, három okból: 1. mert ezen dolgok nagyon elvontak, nehezen érthetők és épen nem vonzók egy tizenkét éves gyermekre nézve, 2. az úgyis túlhalmozott anyag kevesbbítését eredményeznék, 3. a leendő háziasszonyok életében talán soha sincs eset arra, hogy ezekre szükségük lenne.

Az ötödik és hatodik osztály tananyaga a tanterv szerint kizárólag a betűszámtanra szorítkozik. Amennyi e két évfolyamon e tárgyból elvégezhető, nem elég arra, hogy mint egy más tárgy segédtudományának hasznát vehessük, de túlságosan sok a vele elfecsérelt időre nézve. Jó, ha leányaink tudják, hogy az egyes műveleteket számokat jelentő betűkkel is lehet végezni; jó, ha művelt lánynak erről is fogalmat adunk egy-két órán, a közönséges számokkal való számoltatás közben, de teljesen fölösleges, sőt egészen czéltalan két évfolyamon evvel zaklatni szegény növendékeinket, kiknek sohasem lesz alkalmuk rájönni arra, hogy e tanulásuk hasznukra volt.

A négy alsó osztályban az említett dolgok kihagyásával megmaradhatna a meglevő tananyag, az ötödik és hatodik osztályban hetenkint 1—1 órán ismételhetnénk a 4 előző osztályban tanultakat, fogalmat lehetne adni a hatványról és gyökről, háztartási költség terveket és számadásokat lehetne készíttetni, egyszóval betetőzni a tanfolyam alatt szerzett ismereteket.

A *mértant* nézetem szerint nem levezetések, hanem rajz útján taníthajuk csupán, különösen az alsó két osztályban; legczélszerűb-

ben lehetne a rajzzal egybekapcsolni ez osztályokban a mértant, illetve a mértannal a rajzot; a tananyag anélkül is egy és ugyanaz mind a két tárgyból. A mértan tanítására vonatkozólag kívánatos volna — csak néhány szóból álló utasítás a tantervben.

Röviden egybefoglaltam az elmondottakban, hogy mit tartanék szükségesnek figyelembe vétetni — egyelőre a mennyiségtanra nézve — egy új tanterv összeállításánál.

E vállalkozásra az a remény ösztönzött, hogy pályatársaim között lesznek nálam avatottabbak, kik tapasztalataik s nézeteik közlésével elő fogják készíteni a haladás tökéletes útját a felsőbb leányiskolai oktatásban.

(Budapest.) Thuránszky Irén.

BUDAI LEÁNYISKOLÁK ÉS NEVELŐINTÉZETEK.

1775-től 1825-ig.

(Első közlemény.)

Azon adatok szerint, a melyeket az 1774-ik évi november 26-ikán kibocsátott királyi rendelet következtében az illető egyházi hatóságok a magyarországi róm. kath. iskolákról összegyűjtöttek, Budán a «Ratio educationis» keletkezése előtt csak két róm. kath. népiskola létezett, az egyik a «Várban», a másik az «Országúton».

Az összeírás alkalmával az elsőben egy rendes és két segédtanító, összesen 140, mindkét nembeli gyermeket tanított; a másikban csak egy tanító működött és tanítványainak száma a 40-nél nem volt nagyobb.

Létezett az összeírás idejében Budán még egy harmadik, egy tanítóval bíró népiskola is, nevezetesen a «nem egyesült görög katholikus» vallású szerb lakosságé.

Fővárosunk Duna-jobbparti részében ezelőtt száz évvel tehát csak egyetlenegy olyan intézet állott, amely kizárólag leányneveléssel és oktatással foglalkozott, t. i. az «angol-kisasszonyok» intézete, a melyet Mária Terézia 1770-ben a királyi várban telepített meg; de a melyet már 1777-ben Váczra helyezett át, mert a várpalotát a Nagyszombatból Budára költözött egyetem számára rendeztette be.

Ezen tények nem igen hirdetik ugyan azt, hogy az akkoriban már 20,000 lakost számláló Budának polgárságában valami nagy lett volna a műveltség iránt való érdeklődés és áldozatkészség; ámde nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Budán is, mint mindenütt, a hol Jezsuiták székeltek, ezek erősen lefoglalták volt

saját intézeteik számára a polgárság áldozatkészségét; mellékesen legyen megemlítve, hogy a *budai jezsuita-kollégium* feloszlása alkalmával az államnak mintegy 250,000 forintot szolgáltatott át.

A Jezsuita-rend eltávozása után tíz évvel már egy a «Ratio educationisnak» teljesen megfelelő, négyosztálylyal bíró «*nemzeti iskolán*» kívül még hat más róm. kath. népiskola és egy «görög nem egyesült kath.» szerb iskola volt Budán és ezek mellett keletkeztek egyes magániskolák és nehány leánynevelő intézet is.

A «nemzeti iskola», melylyel a *tanítóképző intézet*, egy zene- és egy rajziskola állott kapcsolatban, kizárólag fiúkat nevelt; 5-től 15 éves korig tanult abban a polgárság és a nemesség ifjúsága; de látogatták ezt a közrendből származó fiúk is elég számosan.

A leánynevelésre ezen tökéletesen szervezett magasabb fokú népiskolának csak annyiban volt befolyása, a mennyiben az ezen intézetben működő zene- és rajztanárok magán órákat is adtak ama jobb módban élő nemesi és polgári családok lánykáinak, akiket szüleik, ősi szokásnak hódolva, sem a nyilvános népiskolákba, de még a magán nevelő intézetekbe sem akartak küldeni.

Mint igen érdekes művelődéstörténeti adatot jegyezte fel a tudós *Kovachich*, hogy akadt már 1786-ban a budai leányok között egy 17 éves művésznő is, *Siegwarth Józsefnek*, a nemzeti rajziskola tanárának növendéke, *Mannsbergi Schreil Anna* kisasszony, a ki egy jeles történetíró utasításai nyomán nemcsak lerajzolta a magyar királyok arczképeit, hanem még rézbe is metszette azokat s előfizetést hirdetett országszerte ezen művére 1786 ápr. 20-án.

A leánynevelés és oktatás ügye a nyilvános népiskolákban igen sokáig kezdetleges állapotban maradt; még 1822-ben is csak egyetlen egy olyan nyilvános népiskola volt ős Buda városában, a melyben a leánygyermekek a fiúktól elkülönítve részesültek oktatásban. Az első nyilvános leányiskola a «Várban» keletkezett és 1822-ben már két osztálylyal bírt; benne a leánykákat férfitanítók oktatták a *királyi iskolai szervezetben* foglalt tantervnek megfelelőleg *írásra, olvasásra, számvetésre* és *hittanra* — természetesen csak *német nyelven*; mert hogyha tanultak is a budai leánykák a nyilvános iskolákban magyarúl olvasni és írni, arról, hogy magyarúl

beszélni is megtanították volna őket, szó sem lehetett, annyival is inkább nem, mivel akkoriban még a tanítók között is sok oly egyén akadt Budán, a ki maga sem értette nyelvünket.

Az első magyar népiskolát, a melynek egyenesen az volt a czélja, hogy a budai lakosság gyermekeit a *magyar nyelvre* tanítsa, 1804-ben *Marczibányi István* alapította a «Víziárosban», ámde ezen iskolának még 1822-ben is csak egy tanítója és csak 56 növendéke volt.

A budai népiskolákban a leánynevelés ügyének emelése érdekében, kétséget nem szenved, az 1817-ben Hermina főherczegasszony védnöksége mellett keletkezett és Mária Dorottya főherczegasszony pártfogása alatt megerősült «*Budai jótékony nőegylet*» tett legtöbbet.

Ezen egyesület gr. Brunswik-Majthényi Mária elnökének indítványára elhatározta, hogy a budai népiskolákban *15 kézimunka-tanítónőt* alkalmaz, a kik az egyes osztályokban, miután azokból a fiúk eltávoznak, naponkint két órán át kötésre, varrásra, fonásra és más egyéb kézimunkákra tanítsák azon leánygyermekeket, a kiknek szüleik annak ellent nem mondanak. Az 1822-ik évben már széltében virágoztak a budai *női kézimunka-iskolák*, a melyeknek felügyeletével maguk a nőegylet legelőkelőbb hölgyei bizattak meg.

Maga Mária Dorottya is gyakran betekintett ezen kézimunkaiskolákba; nem hagyta azokat látatlanul az egyesület tevékeny elnöke, Brunswik grófnő sem.

Egyébként a rendes iskolafelügyelők az egyesület részéről a következők voltak: Batthyanyi Janka, Forrayné szül. Brunswik és Széchen Fanni grófnők, Ambrózyné, Némethné, Laszlovszkyné, Zeidlerné, Lászlóné, Hőhnné és Thománé.

Ime előttünk áll az a legrégibb magyarországi iskolaszék, mely a leányiskolák felügyeletét végezte Budán ez előtt 66 évvel — és ma női felügyelet nélkül működnek leányiskoláink, holott érezzük és tudjuk, hogy a lánynevelés helyes avagy helytelen volta fölött még sem lehet a legmegbízhatóbb az az itélet, a melyet a lányiskolák felügyeletével megbízott férfiiskolaszéki tagok hoznak.

Érzik a női felügyelet szükséges voltát másutt is; de csak Francziaországban gondoskodtak eddigelé arról, hogy a leányiskolákra nők is vigyázzanak.

A budai leányoktatás és nevelésügy tehát 1780-tól 1822-ig bizonyos fejlődést tűntet fel; mert míg 1774-ben csak három népiskolában tanulhatott a budai polgárság sarjadéka, addig már 1786-ban 7 iskola, 1822-ben meg már 11 népiskola létezett Budán. Midőn 1775-ben Budának már 20,000 lakosa volt, a 3 nyilvános népiskolában csak öt tanító tanított; ellenben 1822-ben, a midőn a város lakossága még a katonasággal sem igen haladta meg a 30,000-et, a 11 népiskolában 21 osztályban 23 tanító és 15 munkatanítónő működött a hitoktatókon kívül és míg 1775-ben csak 180 gyermek látogatta a népiskolát, addig 1822-ben 2116 növendék járt a népiskolákba.

Hogy névszerint is megemlékezzem azon népiskolákról, amelyekben 1822-ben leánykák is tanúltak közlöm a következő jegyzéket:

Volt a Várban egy két osztályú leányiskola, melyben két tanító 193 lánykát tanított; a Vízi-városban a «*sz. Annáról*» czímzett vegyes népiskolában 1 rendes és 2 segédtanító 2 osztályban 279 növendéket tanított; ugyanezen városrészben a «*János-iskolában*» 1 rendes és 2 segédtanító, két osztályban 285 gyermek nevelésével foglalkozott, ugyancsak itt állt a már említett *Marczibányi-féle* magyar iskola is, a melynek 1 rendes tanítója és 56 növendéke volt, felerészben leányka. Az úgynevezett «*Országúton*» 1 rendes és 1 segédtanítónak 2 osztályban 274 gyermeket kellett tanítania; az «*Ujlaki*» népiskolának 1 rendes és két segédtanítója volt; tanult abban 259 gyermek. A krisztinavárosi iskolában 1 rendes és 1 segédtanító alatt két osztályban 141 növendék tanult. A «Tabáni német iskolának» 1 rendes és két segédtanítója volt; benne két osztályban 253 növendék nyert oktatást. A «Tabáni egyesült görög katholikus népiskolában» 1 tanító 53 növendéket, ugyanott a görög nem egyesült kath. iskolában 1 tanító 40 gyermeket oktatott. Az itt felsorolt népiskolák mindegyikében tanultak leánykák is; mert csak a várbeli 3 osztálylyal bíró, 3 rendes tanítóval rendelkező *normalis* iskolában

nem voltak leánynövendékek; ebben a tanítóképző intézettel összekötött fiúiskolában a növendékek száma 282-re rúgott 1822-ben.

Azon magán leányiskolák és nevelőintézetek közül, a melyek Budán az 1822-ik év előtt léteztek, a legnevezetesebbek voltak a *Folnesics* Lajos által alapított és a Höhn Éva asszony által fentartott leánynevelő intézetek. A Höhn-féle sokáig virágzó állapotban volt s nemcsak a budai szülők bizalmát bírta, hanem a közel és távol helységekben lakozó előkelőbb családokét is. A «Folnesics-féle» nőnevelő intézet 1813-ban keletkezett és csak néhány évig állott fen, mert vezetőjét, Folnesics Lajost Bécsbe hívták meg egy intézet tanáráúl.

Neveléstörténeti szempontból azért bír a Folnesics-féle budai leányiskola nagyobb jelentőséggel, mert valószínű, hogy ez volt hazánkban az az első nőnevelési intézet, a mely működéséről *évi jelentést*, terjedelmesebb *iskolai értesítőt* adott ki.

Péterfy Sándor.

AZ Ó-TESTAMENTUM PEDAGÓGIÁJA.

(Első közlemény.)

Egy az évezredek régiségében s milliók és milliók kegyeletes érzéseiben szentesült műnek — melyet magát is egy ezredévnek Isten lelkétől ihletett írói nemzedéke hozott létre — az ó-testamentumnak *neveléstani elveit* kívánom megismertetni s feltűntetni az ezekkel szoros összefüggésben levő ama *családi, társadalmi* és *kulturális* viszonyokat, melyeknek oly gazdag és felségesen szép képe tárul elénk a bibliából. A képet beragyogja a vallás örökfényű napja, s felette ott lebeg, mint egykor a vizek felett, az Úrnak lelke.

De midőn épen kutatnék az ó-testamentum neveléstani elvei után, veszem észre, hogy *ilyeneket* vajmi keveset találok, hisz a *törvény* alig ad egy-két utasítást. A *próféták*at elfoglalja más és sokkal fontosabb s nagyobb dolog, mint hogy tanácsokat osszanak a szülőknek gyermekeik miként való nevelésére. A *költők* lelke a seregek Urának trónjánál időzik inkább, mintsem a kicsiny családi körrel vesződnék, vagy elmerül önmagába és saját baját, búját zokogja el, avagy keservesen sír a nép hitetlensége s az e miatt jövő romlás felett és úgy látszik első tekintetre, mintha csak a bölcs *Példabeszédest* érdekelné közelebbről a családi élet, a gyermekek nevelése, a mennyiben ő ad ide vonatkozólag legtöbb tanácsot. És valóban, ha valaki «*az ó-testamentum pedagógiája*» czím alatt csakis azokat az egyenes szabályokat és utasításokat kívánná összeállítani, melyek abban a nevelésre és oktatásra vonatkozólag adatnak: akkor rendkívül csekély anyagot volna képes összehordani; alig kapna csak egy maroknyi kalászt is azon a nagy mezőn. De hát azt nem kell felednünk, hogy a biblia — nemcsak épen a paedagogia terén — hanem általában igen-igen kevés elvont, elméleti tant ad, e helyett

inkább az életet tárja elénk úgy, a mint az volt, s a milyen az most is és úgy, mint a milyennek lennie kellene. Most már épen azért, mert az életnek hű képét mutatja fel, az életet a maga gyarlóságaival, tévedéseivel, bűneivel, de egyszersmind szépségeivel, erenyeivel, nagyságával és fenségességével és mindenütt odaállítja az eszményt, mely után ennek törekednie, melyet megvalósítnia kell: nem szabad annak csak egyik vagy másik tételében, utasításában, avagy törvényében keresnünk épen közelebbről — mert hisz most minket ez érdekel — pedagógiáját, hanem tekintettel kell lennünk az *egészre*, mert az egész biblia egy felséges neveléstani mű, sőt a világirodalomnak egyenesen a legremekebb pedagogiai munkája

Mert vajjon van-e még a világirodalomban csak egyetlen másik olyan neveléstani mű is, mely magát az Istenséget tenné az ember nevelőjévé, s azokat az eszközöket mutatná fel, melyekkel a Teremtő az emberiséget Isten országává akarja tenni? Bizony az egész bibliának nem kisebb a czélja, minthogy az emberiséget Isten országává alakítsa át. E czélnak szolgál a törvény, mely Isten akaratát írja elő; ennek a próféták, kiknek fenszárnyaló, hatalmas beszédeik örökké csak azt dörgik a keménynyakú nép füleibe, hogy hagyják el a bűn utait s járjanak az igazságban. A vallást ne keressék a külsőségekben, hanem szívök, lelkök tisztaságában; ne áldozatot mutassanak be, de adják oda önmagokat a nagy és hatalmas Istennek. Isten országának eljövetelét jósolják a jövendölések, s a szent költészet égi harmóniája erről zeng, ezt várja. A megvalósításnak pedig isteni eszközei: a világ folyása s a történetek eseményei. Az egész biblia egy a *való* és az *eszmény* között folyó örökös küzdelmet feltüntető könyv, melynek történetei arról tesznek tanúságot, hogy bár lassan, de folytonosan miként halad az emberiség az eszményi czél felé azoknak a bölcs nevelési eszközöknek reáhatása alatt, melyeket az Úr választott czéljai elérésére. Mennyi évezrednek fokozatos előhaladását, s mily fenséges eszközöknek alkalmazását mutatja fel ez a könyv!

Az emberiség czélja ma is ugyanaz, a mely kitűzetett eléje a teremtés hajnalán. Az eszközök is ugyanazok, melyekkel az idők

kezdetétől fogva nevelte a világok Ura az embert, hogy az Ő országának lehessen polgára: csakhogy most hiányoznak azok az ihletett lelkű szemlélők, kik Isten gondolatait tudnák kiolvasni a történetekből, kik az Istenség nevelő-eszközeit ismernék fel a mai élet eseményeiben. Úgy tetszik, mintha csakugyan visszavonta volna lelkét az Úr, s nem ihletne már prófétákat, hogy őrálló helyeikről Isten és az ember közé állván, magyaráznák a történeteket! Mintha most teljesedett volna be, mit Jehova a bibliában mond: «visszaveszem az én lelkemet, ne uralkodjék az emberben az ő tévelygései közepette hisz úgy is csak test» (I. Móz: 6: 3). Pedig ma is minden tudomány, de főleg a természettudomány, a történelem és a statisztika épen azokat a jelenségeket igazolják, melyeket a bibliai írók vallásos lelke mutatott fel az események, s illetve az előzmények és következmények szigorú logikájaképen.

Különben, hogy az egész ó-testamentum egy nagy *isteni pedagógia*, s azt, mint ilyent fogták fel már az új-testamentum írói is, a mellett bizonyságot tesz Pál apostol, ki a Gal: 3: 24 és a 1: 4—7. verseiben a többek között azt mondja: «Azért a törvény (itt ez alatt az egész ó-testamentumot érti az apostol) nekünk a Krisztusra vezérlő, nevelő mesterünk volt.» De a míg Pál csak abban az értelemben mondja az ó-testamentumot «nevelő mester»-nek, mint itt mi vettük, addig a zsidó rabbinizmus, különösen pedig a későbbi talmudi írásmagyarázat az egész ó-testamentumot már egy nagy iskolává alakítja át; a nevelést oktatássá teszi s illetve azzal ugyanazonosítja. S ebbe a hibába esett a keresztyén írók közül is nagyon sok.

Az emberi természetben gyökerezik, hogy a multat nagyon szereti megszépíteni s abban a kétes homályban, mely messze múltját körülfogja, szereti a révedező alakokat tökéletesebbeknek, jobbaknak látni, mint a minők a jelenben élők. Most már részint e természetünkben rejlő ösztönből, részint pedig abból kifolyólag, hogy a biblia csakugyan minden pillanatban újra meg újra az eszményit állítja elénk s ezzel egy magasabb szférába emel, honnét nehezebb a való apró részleteit belátni: állott elő a bibliai viszonyoknak egy oly felfogása, mely magában véve igen nemes, czélzatában jogosúlt is, de a valódi, létezett viszonyoknak nem mindig megfelelő. Így

például még a híres neveléstani író *Schmidt* is azt mondja «Gesch. der Pädagogik» című művében a próféta-iskolákról: «A költészeten és a zenén kívül főtantárgy volt a *törvény*, hogy ez ébreszsze fel az igazi theokratikus szellemet, adjon buzdítást a gondolkodásra, vezessen az önismeretre, serkentsen imádkozásra, az Úr dicséretére, szent érzelmekre s magaviseletre, hogy így az ifjak szelídséget, alázatosságot, bölcseséget, bátorságot, kitartást és vallásos érzületet sajátítsanak el». S mind ezt a szép dolgot elmondja Schmidt a nélkül, hogy egyetlen közelebbi adata volna a próféta-iskolákról, mert nem is meríthetett ezekre vonatkozólag sehonnét. Vagy ugyancsak korunk egy másik írója, *Zeller* mondja: «Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak sátora ház, iskola, állam és egyház volt egyszerre.» Hát akkor nem csodálkozhatunk, ha a régi rabbik s a mi egyházi atyáink oly sok szertelen dolgot tudtak belemagyarázni abba az ó-testamentumi régmultba, mikor a jelen század kriticizmusa mellett is tartják magukat az eféle nézetek. Nem csodálkozhatunk, ha a rabbinusi írásmagyarázat (a Midrás) beszél Semnek és Ebernek iskolájáról, melyben a vallástudományok ápoltattak s Jákob itt nyerte a maga kiképeztetését. Ádám theologiai leczkéket adott fiainak s magyarázta nekik a protevangeliumot (I. Móz: 3: 15); mert — mondják — különben hogyan tudtak volna Kain és Ábel valamit az áldozatokról? Ábrahám azért neveztetik *Héber*nek, mert *Eber*hez (egy patriarcha) járt iskolába. Jákob sátrai alatt iskolák értendők. Henoch volt az első promoveált doktor s Josué nemcsak *ductor* (vezér), hanem *doctor* (tudós) is volt. *Eusebius* egyházi atya beszéli el, hogy már az első zsidó patriarcha, ki a csillagjóslásban is jártas volt, találta fel a héber abc-ét és nyelvet, ő már szakított a pogánysággal, s Isten nevéről prédikált.

Ezekkel a nézetekkel szertelenségben teljesen egy színvonalon áll *Strassburger**, stuttgarti zsidó tanítónak amaz állítása, hogy «az az általános írni és olvasni tudás, a mely után több nemzet még ma is, mint ideál után óhajtozik, a régi zsidóknál valami egészen magá-

* «Geschichte der Erziehung und des Unterrichts bei den Israeliten.» 1885.

tól érthető dolog volt, s a biblia bizonyságot tesz ez általános népnevelés mellett.» Azt készséggel elismerem, hogy nagy és fenséges gondolatok, sőt egyéb ókori népeknek, mi több, még sokszor a mai társadalmi s családi életnek viszonyaihoz mérten is valóban eszményi elvek s viszonyok vannak az ó-testamentumban; de épen ezért tiltakozni kell minden oly felfogás ellen, mely nem azokat az eszméket magyarázza s nem azokat a viszonyokat tűnteti fel, melyek abban le vannak rakva s mik elénk táratnak, hanem a mely a saját alanyi álláspontjáról bele akar a bibliába mindent magyarázni, s keresi még benne a vasutat, a távírót s talán még a telefont is. Nem szükséges készakarva eszményesítni azt, a mi a való mellett elég ideálist foglal már magában amúgy is. Ha tisztán a történeti kritika éles szemüvegén át vizsgáljuk is az ó-testamentumnak az *emberről*, a *családi életről* s ebben a *nőkről*, a *gyermekekről*, ezek neveléséről s a *családtagoknak* egymás iránti *jogairól* és *kötelességeiről* való felfogását s azt összehasonlítjuk egyéb semita és általában ó-kori népek viszonyaival: akkor is annyi szépet, felemelőt, nemeset találunk benne, hogy szívesen ismerjük el ama zsidó és keresztyén dogmatikai tételt, mely örökségül szállott a prófétáktól a későbbi nemzedékekre, hogy Izrael csakugyan az Úr választott népe volt, melyet ő maga nevelt s vezetett.

Vizsgáljuk már most meg közelebbről az imént említetett eszméket.

I.

A nevelés tárgya az ember. A nevelés elvei, czéljai, eszközei attól függenek, hogy minő felfogással vagyunk az emberről. Kinek, minek s mely czélra rendeltetettnek tekintjük őt? E szerint tűzzük ki mindig a nevelésnél követendő elveket s választjuk meg az eszközöket.

A teremtés alkalmával így szól az Úr, mikor már a világegyetemet megalkotta s csak még az ember hiányzott: «Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra» és ez az Isten képére teremtett ember dicsőséggel és tisztelettel van megkoronázva, úgyannyira, hogy alig tétetett kisebbé az angyaloknál, mint erről a a 8. zsoltár király-költője elragadtatással, magas méltóságának érze-

tében zeng. Czélja és rendeltetése az embernek pedig nem kisebb, mint hogy legyen olyanná, mint maga az Isten. Mikor az ó-testamentumi vallás követőinek azt mondja az Úr szája által: «Legyetek szentek, mert én szent vagyok» (3. Móz: 19: 2): az ember rendeltetését nem valamely külső czél elérésébe, hanem egyenesen magába az egyéniségnek legbensejébe s a szent Istenhez való viszonyába helyezi. De ezzel egyszersmind az egyénnek kiválóan nagyrabecsülését fejezi ki, mi a pogányság előtt teljesen ismeretlen volt. Az ember úgy a görög, mint a római felfogás szerint a legjobb esetben is csak mint állampolgár jött tekintetbe; czélja és rendeltetése be volt töltve állampolgári kötelességeinek teljesítésével. Az assyroknál, babiloniaiaknál s más sémita népeknél pedig az egyén tökéletesen elenyészett, semmibe nem vétetett; ezrek dobathattak oda a Moloch bálványának izzó karjaiba, ha ki kellett engesztelni a haragvó istenséget. Igaz, hogy az izraelitáknál is az egyéniségnek azt a teljes érvényesülését még nem találjuk meg a mi már az új-testamentumban van, mert az izraelita csak mint a «választott népnek» tagja jő tekintetbe, tehát szintén mint állampolgár, de isteni állam — *theokraczia* — az, melynek törvényei erkölcsi törvények s melyek nem földi kényúr zsarnokságának, hanem az istenség gondviselésének vetik az embert alá, s az embernek magának kell tetteiért való felelőssége tudatával magát érdemessé tenni e gondviselésre. Tehát az ember erkölcsileg szabad egyéniség lévén, ebből folyik a család, vagy ha úgy tetszik a nép — e nagy család — egyes tagjai egymáshoz való viszonyában a nagyobb szabadságnak és méltóságnak szelleme. Az ó-kori pogányság csak a család fejének, az atyának adott jogokat s vele szemben a többi tagok joga csak abban állott, hogy engedelmeskedhettek annak, kinek felettük teljes tulajdonjoga volt. A családfő gyermekei felett életnek és halálnak ura. A gyermeket csak úgy tekintik, mint tárgyakat s mint a tulajdonnak szaporodását. Innen van, hogy a gyermekek kitevése egyáltalában nem tekintetik bűnnek, sőt azt még egy Aristoteles is megengedettnek tartja. Menynyivel más viszonyokat találunk Izrael népénél, hol még a pénzen vásárlott rabszolgának is van annyi joga, hogy minden hetedik esztendőben, ha tetszik elhagyhatja urát, s csak akkor válik igazán

tulajdonná, ha önként kiván azzá lenni. S hogy a rabszolgában is mennyire inkább az *embert* s nem a *szolgát* tekintették, mutatja Mózes 5. könyvének eme parancsa: «És mikor elbocsátod őtet te tőled szabadon, ne bocsássad el őtet üresen; hanem megterheljed a te juhaidból, a te szérüdről és a te sajtodból. A mivel megáldott téged a te Urad Istened, abból adj neki.» (5. Móz: 15: 13, 14.). Ilyen humanisztikus elvek mellett csak természetes, ha a családéletnek is egészen más képe tárul elénk az ó-testamentumból, mint a minő viszonyokat már megszoktunk látni egyéb, e korbeli népeknél.

Ha a nevelés elveire, czéljára és eszközeire elhatározó befolyással van az *emberről* való felfogás, nem kevésbbé nagy szerepet játszik a nevelésben a *családi életről*, főleg a *házasságról*, a *nőről*, mint feleségről és anyáról, valamint a *gyermekekről* való felfogás.

A családi élet Izraelnél egy oly közösség volt, melyet szent kötelékek tartottak együvé. Az apa eredetileg papja családjának, ki háza erkölcsi tisztasága felett őrködik. Josué azt mondja: «Én pedig és az én házam tiszteljük az Urat.» (Jos: 24: 15.). A kegyes Jóbról azt mondja az írás, hogy fiai bűneiért áldozatot visz Istennek; «mert azt mondja vala Jób: Netalán vétkeztek az én fiaim és az Isten ellen szívökben gonoszt gondoltak» (Jób: 1: 5). Ime a családapa eszménye! Ki a családi életbe szentségtelen kezekkel betör: büntetése a megköveztetés, mert a házasság égben szereztetett.

Ádám ott áll az Éden kertjében. Körülötte már nyüzsög az élet. Minden boldogságot lehel. Csak ő van egyedül, elhagyatva. Ekkor szól az Úr: «Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek nékie hozzá hasonló segítőt« s az oldalborda-csontot nővé formálja és a mély álmából felébredt Ádám örömmel kiált fel: «Immár találtam hozzám hasonló társat, ki az én csontomból való csont, és az én testemből való test.» A Mózes első könyve e kedves, naiv elbeszélében két szép, erkölcsi gondolat ragadja meg a figyelmet. Az egyik, hogy a házasság isteni intézmény; a másik, hogy a nő egyenjogú társa a férfinak. Ez egyenjogúságot kifejezi már maga a héber nyelvhasználat is, mely a férfit *is*-nek, a nőt ugyane szóból eredőleg *issah*-nak nevezi. (Talán nyelvünkben «ember« és «némber»?). A nő hivatása az, hogy segítő társa legyen férjének s a házasság oly

nagyra becsültetik, hogy elhagyja a férfi a különben a keleti népeknél olyannyira szeretett szülői házat és «ragaszkodik az ő feleségéhez.» Jellemző ide vonatkozólag az a törvény is, mely azt rendeli: «Mikor valaki újonnan hozandja feleségét, hadba ki ne menjen és semmi közönséges terhet reá ne vessenek: egy esztendeig szabados legyen az ő házában» stb. (5. Móz: 24: 5). A nőnek azt a többékevésbbé lealázott helyzetét, mely a keleti népeknél volt s ma is az Izlamnál van, és amely bizonyos fokig — majd a mint látandjuk, az izraelitáknál is a gyakorlati életben megvolt, úgy tekinti a bölcselő író, mint a bűnnek következtében a nőre mért átkot, mint természetellenességet (I. Móz: 3: 16). Hogy a nőnek mily nagy befolyást tulajdonítottak az ó-testamentumi vezérférfiak a család szellemére, a férfira és gyermekekre, mutatja az, hogy számtalan helyen intik a népet, hogy ne vegyenek el idegen nemzetbeli nőket, mert ezzel a saját nemzetiségüket veszélyeztetik. Esdrás és Nehemiás, mikor a fogságból visszatért kis töredéknek minden áron meg akarják nemcsak nemzetiségét, vallását, hanem létét is menteni, nehogy beleolvadjon a körülötte lévő nagy népekbe, tekintet nélkül a társadalmi állásokra, mindenkit kényszerítenek idegen nejeik elbocsátására s kemény büntetés terhe alatt tiltják meg a körűllakó népekkel való összeházasodást. És a nép köztudata megértette Esdrások törekvését, mert egészen természetesnek tartotta a nők e befolyását. A történet is regélt neki egy Mirjamról, Deborahról, Jaelről és más nőkről, kik fontos szerepet játszottak. A bölcs Példabeszédes, midőn leírja a jó asszonyt, azt mondja róla a többek között: «Ismerik az ő férjét a kapukban, mikor ül a tartománynak véneivel» (Példab. 31. 23.), azaz a községtanácsban. Tehát az a nő, ki apró-cseprő házi gondoktól a maga szorgalmával, gondoskodásával felmenti férjét, közremunkál arra is, hogy férje a közügyekkel foglalkozhassék. Jól tudja az író, hogy a kit megnyügöznek a mindennapi gondok, az más dologgal nem törődhetik. «Az értelmes feleség az Úrtól vagyon,» mondja a Példab. 19: 14., míg «a ház és vagyon az atyától való jószág.» A ki jó feleséget talál, ebben az Úr jóakaratának jelét láthatja (18: 22), mert «a jó asszony koronája az ő férjének.» (12: 3.). Az a számtalan leírás pedig, hogy egy rossz asszony mennyire fel-

dúlhatja az egész házat, közvetve bizonyít a nőnek a családéletre tulajdonított nagy befolyása mellett. («A bölcs asszony építi az ő házát; a bolond pedig önkezével elrontja azt.» «Három dolog alatt indúl meg a föld, melyeket el nem szenvedhet: — — «a gonosz, mord kedvű asszony alatt, mikor férjhez megyen» stb. «Jobb lakozni a pusztának földén, hogysem mint a feddődő és haragos asszonynyal.» Példab: 21: 19: 24: 24). Ilyen befolyást természetesen csak úgy tulajdoníthattak a nőknek, ha őket szabad erkölcsi egyéniségeknek tekintették.

De lehetetlenség volna a nőnek a családban e szerepe, ha Izrael népénél a polygamia lett volna uralkodó. A házasság fogalma más, hogy úgy szóljunk, monogamistikus (I. Móz: 2: 24.). A természeti ösztönnek az erkölcsi rend előtt meg kell hajolnia. A feleség mellett, különösen ha annak nem volt gyermeke, megengedtetett ugyan, de csak a nő beleegyezésével, rabszolganők tartása; bár a későbbi törvényhozás ezt is szigorúan eltiltotta. A királyok azonban s a nép előkelői e tekintetben is utánozták az elő-ázsiai szokásokat, és különösen Salamon rendezett be egy nagyszámú háremet. («És valának neki feleségei hétszáz királyné asszonyok.») De a történetíró nem is mulasztja el, hogy reá ne mutasson az ebből folyó bajokra, zavarokra s a későbbi törvényadó a Mózes 5-ik könyvében egyenesen eltiltja a királyok soknejűségét is. (5. Móz: 17: 17). Nem is lehetett ezt tűrni a házasság erkölcsi felfogásának álláspontján. A házasság egyenesen «Isten szövetsége» (Péld. 2. 17. Mal. 2. 14,15); sőt jelképezője annak a viszonynak, melyben Jehova a maga népével áll. «És eljegyezlek magamnak téged házastársul mindörökké, és eljegyezlek téged magamnak igazsággal és itélettel, kegyelemmel és irgalmassággal» — mondja Hoseás próféta szájával az Úr. — (Hos 2. 18). E felfogásból kifolyólag magyarázták az Énekek-éneket, ezt a szép, s a keleti költészet minden szertelen ékességével ragyogó szerelmi költeményt úgy, hogy benne tulajdonképen a Jehova és a népe közötti viszony van festve; a menyasszony Izrael, a vőlegény Isten. Ime a házasság apothoesisa!

A házasság megkötésénél is bizonyos szabad, önelhatározási joggal bir a nő. A míg Babyloniában és Assyriában nyilvános árve-

résen adattak el a nők az értök legtöbbet igérőknek s az ezen vásárokon kapott pénzből vettek férjet azok számára, kiket a természet kevésbbé gazdagon ajándékozott meg szépséggel: addig Izraelnél fontos volt a nő hajlamainak megnyerése és a szülőknek a házasságba való beleegyezése. A férfinak a nőt igaz, hogy meg kellett mintegy vennie; de meg is szolgálhatta, azaz érdemeket kellett szereznie arra, hogy elvehesse. A leányért az apa bizonyos összeget kívánt, a melynek nagyságát szabadon határozhatta meg s a törvény csak egy sajátos esetben mondja, hogy 50 siklus legyen ez. (5. Móz. 22. 28. 29.), míg Hoseás a 30 siklust — felét ezüstben, felét terményekben — igen csekély árnak tartja egy «eladó» leányért. (Hos. 3. 2.).* Jákob így szolgálja meg 14 évi szolgálattal Ráchelt; Othniel, a bíró, Kirjáth-séfer várát foglalja el s ezért nyeri meg Aksát; Dávid legyőzi Góliátot s jutalma a király leánya. A házasság tanúk előtt, ünnepélyes eskütétellel köttetett meg; írásbeli házassági szerződéseknek nyomaival csak a későbbi időkben találkozunk (Tób. 7. 14). A mennyegzői ünnepélyességek fényesek és zajosak voltak. A vőlegény felékesítve vonúlt barátaitól kisértetve a menyasszony házához, ki öt szintén ünnepi díszben várta. Azután fáklyavilágnál ütő és fúvó hangszerek kiséretében elvezette menyasszonyát apai házához. Itt nagy vendégség tartatott. 7—14 napig folyt a lakodalom. Az első nap estjén megáldották az új párt, mely a számára berendezett lakosztályba távozott. A nő, kit így becsültek s a kinek így örűltek, nem lehetett csak rabszolganő, hanem a férfihez «hasonló segítő», a mit mutat a férfi és nő jogköre a családban.

A férfi kötelessége a törvény szerint az, hogy nejének «ételét, ruházatját és a házasságban való igazságát» meg ne vonja (2. Móz. 21. 10.). A próféták intenek a hűtelenség, a nőnek megsértése és bántása ellen s Istent állítják tanújául minden szeretetlen bánásmódnak (Malak. 2. 14, 15.). A férfi a család fenntartója, gyarapítója; a nő «úrnő», a kivel megbeszéli dolgait, a kinek szavára szívesen hallgat s jogai nem csorbíthatók. Sajátságos jelenség a törvényben, hogy míg a nőnek tulajdonképeni kötelességeiről egészen

* 1 ezüst siklus = 20 géra = 60 kr.

hallgat, addig a férfival való törvényelőtti egyenlőségét határozottan hangsúlyozza. (5. Móz: 22: 12., 13). Felséges képét adja a jó feleségnek és anyának a «Példabeszédek» írója a 31. fejezetben: «A serény asszonynak ára sokkal felülhaladja a kárbunkulusokat. Bízik ahoz az ő férjének lelke, és annak vagyona el nem fogy. Jóval illeti őtet és nem gonoszszal az ő életének minden napjaiban. Keres gyapjat vagy lent és megkészíti azokat kezeivel akaratja szerint. Hasonló a kereskedő-hajókhoz, nagy messziről behozza az ő eledelét. Felkelvén még éjjel is, eledelt ád az ő házának. Gondolkodik mezőn való örökségről és megveszi azt; az ő kezeinek munkájából szőlőt plántál. Ő maga is az ő derekát megövedezi és megerősíti karjait. Látja, hogy hasznos az ő munkálkodása: meg nem aluszik éjjel is az ő világa. Az ő kezeit veti a fonókerékre és kezeivel fogja az orsót. Az ő markát megnyitja szegénynek és kezeit kiterjeszti a szűkölködőknek. Nem félti az ő háznépét a hidegtől, mert egész háznépe felruháztatott bélelt ruhákkal. Szőnyegeket csinál magának; bíbor és bársony az ő öltözete. Gyolcsot sző és eladja; és öveket, melyeket ád a kereskedőknek. Erő és ékesség az ő ruhája; és nem fél a következendő időktől. Az ő száját bölcsen nyitja meg, és kegyességének tudománya vagyon nyelvében. Vigyáz az ő háznépe dolgára és a restségnek étkét nem eszi. Felkelvén az ő fiai, boldognak mondják őtet, az ő férje is dicséri, mondván: sok asszonyok munkálkodtak serénységgel; te pedig meghaladod mindazokat! Csalárd az emberek előtt való kedvesség és hiábavaló a szépség; a mely asszony féli az Urat, az szerez dicséretet magának. Adjatok ennek az ő keze munkájának gyümölcséből, és dicsérjék őt a kapukban az ő cselekedetei!»

Azonban a nőnek bizonyos fokú alárendeltségét árulja el a zsidó törvénynek amaz intézkedése, hogy a férjének tudta nélkül tett fogadalma nem érvényes (4. Móz: 30: 7.); hűtlenség esetén nejét büntetheti, s ha már nem kíván férje tovább vele együtt élni egy egyszerű váló-levéllel magától elküldheti. (5. Móz: 24: 1.). Ez a könnyű elválás volt aztán, a mit Jézus olyan erősen kárhoztatott (Mát: 5: 31. köv.).

A házastársak közös kötelessége: kölcsönös szeretet, hűség

(Példab: 5: 18—20), egymás életének kellemessé tétele (Predik: 9: 9—11.), tisztelet mindkét fél szülői iránt s ragaszkodás a valláshoz. Ez utóbbit illetőleg igen szépen mondja a Talmud egy tractatusa, a «Pirke Aboth» a házastársaknak: Ha jártok az én utaimon, nevem veletek lesz; de ha elhagyjátok azokat, megvonom nevem tőletek s tűzzé lesz a házasság, mely benneteket megemészt.

Ilyen egészséges és tisztúlt felfogás lévén Izrael népénél a nevelési tényezőknek a családban való helyéről, jogairól és kötelességeiről, egyáltalában nem lephet meg, ha a nevelés tárgyairól, objectumairól: a *gyermekekről*, az egész ó-testamentumban még magasabb, nemesebb nézeteket találunk kifejezve.

(Budapest.) Kenessey Béla.

A TIZES SZÁMRENDSZER TANÍTÁSÁRÓL A FELSŐBB LEÁNYISKOLÁBAN.

Nem csekély nehézséget kell annak a tanárnak leküzdeni, kit a polgári, vagy a felsőbb leányiskolák első osztályában a számtan tanításával megbíztak. Alaposan kell tárgyalnia a számtani műveleteket, a melyekkel tanítványai már több éven át foglalkoztak, a kik azt hiszik, hogy a számtani műveletekkel, nevezetesen az egész számok műveleteivel, a tizes számrendszerrel, stb. teljesen tisztában vannak. Bizony tapintatos vezetésre van itt szükség, hogy az egész osztály éberségben tartassék és kellő érdekeltség mutatkozzék, mi nélkül alapos haladásról szó sem lehet.

Az évi tananyagnak első kiemelkedő része a tizes számrendszer, a szám egységeinek bámulatos csoportosítása, a melyre époly lelkesedéssel tekinthetünk, mint korunk bármelyik nagyszerű találmányára.

A számlálás az egységnek ismételt hozzáadása. Ha 1-hez 1-et adunk, jutunk a kettőhöz; ha a kettőhöz 1-et adunk, eljutunk a háromhoz stb. A számlálással végnélkül sok számot nyerhetünk, mert a számlálást végnélkül folytathatjuk. Legnagyobb szám nincsen, mert bármelyik számtól tovább számlálhatunk és nagyobbakhoz jutunk. Ezek, a számlálással nyert számok, a természetes számok; ezeket a különféle feladatok követelményeinek megfelelőleg egymással összekötjük, röviden szólva: ezekkel a számokkal számolunk. Hogy ezt tehessük, kettőre van szükségünk: a számokat, a melyekkel foglalkozunk, mint megannyi különálló lényeket külön nevekkel kell ellátni és ugyanazokat külön jelekkel kell megjelölnünk. Miként felelhetünk meg e kettős feladatnak, a nélkül, hogy emlékező tehetségünket egyéb tárgyakban való előmenetelünk rovására túlságosan

meg ne terheljük? Mert a temérdek sok szám ugyanannyi nevet és ugyanannyi jelet követel! A számtanban való előhaladásunk igen korlátolt volna, ha a számokat olyformán kellene névvel ellátni, mint a hogy elnevezi a botanikus a növényeket, a bogarász a bogarait stb. Ki győzné a rengeteg sok nevet megjegyezni? A számoknak hasonló módon való elnevezése mellett méltán el lehetne mondani «számvetéshez semmi kedve, el van tőle keseredve»! De hát miként is oszlatjuk szét a fölmerülő nehézségeket? Kérdezzük csak az első osztályú növendéktől, miként látjuk el a temérdek sok számot névvel és előre is megmondhatjuk, hogy adós marad a feleletel, daczára, hogy régóta foglalkozik már a tizes számrendszerrel.

Hatvan másodpercz (mp.) annyi mint egy percz és így hetvenöt mp. helyett egy perczet és tizenöt mp.-et mondunk. Hatvan percznyi idő egy óra, nyolczvan percz helyett tehát egy órát és húsz perczet mondunk. Háromezer nyolczszáz huszonöt mp. helyett mondjuk: egy óra, három percz és negyvenöt mp. stb. Ilyformán járunk el a számok elnevezésével is. Különféle rendeket különböztetünk meg, úgymint: első, második, harmadik, negyedik .... stb. rendű egységeket és *megállapítjuk, hogy bármely rendből tíz egység annyi, mint a következő magasabb rendnek egy egysége.* Tizenkét első rendű egység tehát annyi, mint egy másodrendű és két első rendű egység; huszonhat másodrendű egység annyi mint két harmadrendű és hat másodrendű egység stb. *Ugyanannak a rendnek kilenczénél több egységét nem hagyjuk változatlanúl,* hanem részben a magasabb rend egységeivel fejezzük ki. Ha már most meghatározott számú egységekből álló számot adnak föl, azon módon, a mint meghatároztuk, hány napot, órát, perczet és mp.-et tesz ki bizonyos számú mp., épen úgy járunk el itt is. A rendek alkotásánál fölülről lefelé, vagy alulról fölfelé haladhatunk. Megvizsgáljuk, melyik a legmagasabb rend, a melyet alkothatunk és hány ily rendű egységet képezhetünk a szám egységeiből; a fönmaradt egységekből hány következő alsóbb rendű egység telik ki és így tovább. Vagy alulról fölfelé haladván kérdezzük, hány másodrendű egységet alkothatunk az első rendűekből és hány elsőrendű marad föl; a nyert másodrendűekből hány harmad- és másodrendű alkotható, a

harmadrendűekből hány negyed- és harmadrendű stb. *A szám nevét kimondjuk, ha kijelentjük, hány első, hány második, hány harmadik, . . . stb. rendű egységet tartalmaz a szám,* a mely kijelentésnél azt a csekély alaki változtatást tehetjük, hogy a legmagasabb rendű egységgel kezdjük és az elsőrendűvel végezzük az elősorolást.

A különböző rendű egységeknek megvan a határozott nevük. Egy elsőrendű egység = egy; két első r. egység = kettő;..... Egy másod r. egység neve tíz; két tíz = húsz; három tíz = harmincz stb. Egy harmad r. egység neve száz; negyed r. = ezer, ötöd r. = tízezer; hatod r. = százezer, stb.

A szám nevét kimondjuk, ha kijelentjük, *hány egyet* (kilenczig), *hány tizet, hány százat, hány ezeret stb. foglal magában a szám,* azzal a megjegyzéssel, hogy az elősorolást a legmagasabbal kezdjük. Ha tehát *ezer* a legmagasabb rendű egység, *a szám nevének meghatározása nem egyéb, mint annak a kijelentése, hány ezezet, hány százat, hány tizet és hány egyet tartalmaz a szám.* Világosabban szólva: hány ezeret vehetünk el a számból, hány százat vehetünk el a maradékból, hány tizet az új maradékból és hány egy marad még föl. Ugyanazt a pár szót tehát temérdek szám elnevezésére használhatjuk föl.

A szám nevét ugyancsak a kifejtett elvek alapján más módon is meg lehetne határozni. Az a megállapítás ugyanis, mely szerint bármely rendnek tíz egysége a közvetlen magasabb rendnek egy egysége, módosítható, a mennyiben tíz egység helyett más adatot, például hét egységet veszünk föl és mondjuk: megállapítás szerint bármely rendnek hét egysége a szomszédos magasabb rendnek egy egysége és *hatnál több egységet nem hagyunk együtt.* Ezen beosztás szerint nyolcz helyett hetet meg egyet (hetenegyet) mondanánk. Itt is azt kérdezzük, hány első, hány második, stb. egységre bontható a szám, avval a megszorítással, hogy ugyanabból a rendből hatnál több egység nem maradhat együtt.

Igy jutunk a hetes számrendszerhez, a mely szerint a szám nevét akként határozzuk meg, hogy megvizsgáljuk, hány egyet (egész hatig), hány hetet (egész hatszor hétig), hány negyvenkilenczet (hatszor negyvenkilenczig) foglal magában a szám stb., vagyis

ha valamely szám egységeiből alkotható legmagasabb rend a negyedik rend, akkor kérdezhetjük, hány háromszáznegyvenhármat vehetünk el a számból, hány negyvenkilenczet abból a mi megmaradt, hány hetet az új maradékból és mennyi marad még föl. A kérdésre adott válaszszal megneveztük a számot a hetes számrendszer szerint.

Hasonló módot követünk, ha a számot a négyes, ötös stb. számrendszerekben akarjuk kifejezni.

Következik föladatunk második részének fejtegetése, annak a kérdésnek eldöntése, miként jelöljük a temérdek számot, úgy, hogy mindegyiknek határozott jele legyen.

A tizes számrendszer elsőrendű egységeinek jelei: egynek jele 1, kettőé 2, háromé 3, ... kilenczé 9. Ugyanezeket a jeleket használjuk a magasabb rendű egységek jelölésére is, a következő megszorítással. Jobbról balfelé tartó (vízszintes sorba írt) helyeket különböztetünk meg, ú. m. első, második, harmadik, negyedik . . . . . stb. helyeket és megállapítjuk, hogy az első helyet az elsőrendű egységek, a második helyet a második rendű egységek számára tűzzük ki, és így tovább, . . . az ötödik hely az ötödik rendű egységeknek való stb. Ezen megállapítás szerint 5 a második helyen 5 másodrendű egységet, vagyis öt tizet azaz ötvenet jelez. 7 a harmadik helyen hét harmadrendű egységet azaz hétszázat jelez. Ha négyezeret akarunk kijelenteni, akkor 4-t írunk a negyedik helyre stb. 3 a negyedik és 2 a harmadik helyen háromezer kétszáznak jele.

. . .	Negyedik hely	Harmadik hely	Második hely	Első hely
b		8		
c	4		6	
d	2	1		4

b sorban följegyeztünk nyolczszázat; *c* sorban négyezerhatvanat; *d* sorban kétezeregyszázat és négyet.

Könnyű belátni, hogy ily módon a tizes számrendszerben kifejezett bármely számot jelölhetjük. A tizes számrendszerben kifejezett bármely szám ugyanis bizonyos számú egynek, tíznek, száz-

nak, ezernek, tízezernek .... stb. halmaza; ha tehát az első helyre írjuk, hány egy van; második helyre, hány tíz fordúl elő, harmadik helyre, hány száz stb., akkor a számot minden kétséget kizárólag jeleztük, úgy, hogy azt más számmal össze nem téveszthetjük.

A szám jelölésének ez a módja elég egyszerű ugyan, a gyakorlati számolásnál azonban a különböző rendek helyét feltüntető felirat miatt hosszadalmas és fárasztó, még akkor is, ha a helyek nevét azok kezdőbetűivel, vagy egyéb rövidebb jelekkel jelöljük meg, mint: *e* (első hely), *m* (második hely) stb.

...	ö	*n*	*h*	*m*	*e*
		5	6	4	3

Miként segítünk ezen e nehézségen? Oly esetekben, midőn a szám legmagasabb rendjétől számítva lefelé egész az elsőig mindegyik rendből van bizonyos számú, legalább is egy egység, oly esetekben a helyeknek jelölése az *e*, *m*, ... stb. betűkkel fölösleges, ha ugyan megállapítjuk, hogy a jobboldali szélső számjegynek helye az első hely, a következő számjegyé a második hely stb. Az utóbbi példában felhozott számnak jele tehát, elhagyván a helyeknek betűkkel való kitűzését, a következő: 5643, a melyből legott szembetünik, hogy 3 van az első, 4 a második, 6 a harmadik és 5 a negyedik helyen és hogy ez a szám 3 egyet, 4 tizet, 6 százat, 5 ezeret jelez vagyis: ötezerhatszáz és negyvenhármat.

Másrészt bizonyos, hogy oly esetekben, melyekben a legfelsőbb rendtől lefelé egyik vagy másik rendnek egy egysége sincs, a helyek jelzésének egyszerű mellőzése zavart okoz, a mennyiben eltérőleg a feladat követelményétől más számhoz jutunk. Így *b* sorban a harmadik helyre 8-at írván, 8 százat kivántunk jelezni, holott a helyeket mutató föliratnak eltörlése után semmi sem jogosít föl arra, hogy más számot olvassunk, mint nyolczat.

Világos tehát, hogy valamint az előbbi esetben, melyben a helyeket betöltve találtuk, a helyeket mutató betűk teljesen nélkülözhetők: úgy az utóbbi esetben, midőn úgynevezett üres helyek fordulnak elő, a helyeket megjelölő betűket, hogy zavar ne keletkezzék, csak föltételesen hagyhatjuk el, az alatt az elengedhetlen föltétel alatt, hogy a betöltött helyek számjegyeit saját helyükön hagy-

ván, az üres helyeket valamiféle jellel látjuk el. Ennek a jelnek a különböző helyek számára nem kell különbözőnek lenni, hivatásánál fogva nem, mely szerint mutatja, hogy van hely, de nincs, mi betöltse.

Ez a jel a zerus, jelölve: 0. Magában semmi és mégis mily fontos szerep jutott neki a számok jelölésének gyönyörű elméletében!

Világos már most, hogy a *b*, *c* és *d* sorok tetejéről elhagyván a helyeket mutató betűket avagy szókat, következő jelzéssel élünk: 800; 4060; 2104. Megállapítás szerint a legfölsőbb helyet megelőző helyeket balra, habár üresek, nem jelöljük 0-sal. Ily jelzés, a kifejtettek alapján, egészen fölösleges volna.

Nehány jelnek (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 és 0) egybevetésével tehát képesek vagyunk bármely természetes számot megjelölni és így feladatunk második részének, a temérdek sok szám jelölésének kérdésére is megfeleltünk.

Az ezerek számát mutató jegynek ponttal való jelölése: 14560, vagy a három utolsó jegynek vesszővel való elkülönítése: 14,560 és több effélék, mint czélszerűtlen, sőt bizonyos körülmények közt zavart okozó jelölések, óvatosan kerülendők.

A felsőbb leányiskolák első osztályában a számrendszereket nem szükség tárgyalni; a tizes rendszer fejtegetése elegendő alap a számtani műveletekhez. Mivel pedig az a megállapítás, hogy a tizes rendszerben «bármely rendnek 10 egysége a szomszédos magasabb rendnek egy egysége» a gondolkozónál szükségkép azt a kérdést vonja maga után: miért foglalunk össze épen 10 egységet egy magasabb rendűvé és nem 3-at, vagy 5-öt stb., nem tanácsos az önként fölmerülő kérdésnek mellőzésével hézagot hagyni, hanem egyéb rendszerekről, pl. az ötös, vagy a hármas stb. számrendszerekről is kell rövid említést tenni a tárgynak más évfolyamban való ismétlése alkalmával, abban a kiterjedésben, mint azt fölebb jeleztük. E tárgyra vonatkozólag még azt kérdezhetjük, miként jelölünk valamely számot más, pl. az ötös rendszer szerint. E rendszerben 5 egység a következő magasabb rendnek 1 egysége, tehát legfölebb 4 egységet hagyunk együtt valamely rendből és kérdezzük, hány 1-et,

hány 5-t, hány 25-t, hány 125-t stb. alkothatunk a szám egységeiből. Itt is, mint a tizes rendszernél, az 1-ek számát mutató jegyet az első helyre írjuk, az 5 számát mutató jegyet a második helyre stb. Igy például huszonhét áll 1 huszonötből és 2 egyből; öt nem jön elő, tehát az ötös rendszerben következőkép fejezzük ki: 102. Egyszázötvennyolcznak jele az ötös számrendszerben 1113; mert áll egy 125-ből, egy 25-ből, egy 5-ből és még 3-ból.

Hogy *mennyi* van valamely tárgyból, annak megbírálása szellemi erőnket különböző módon veszi igénybe. Látunk a szabadban két madarat fölrepülni; legott előttünk lebeg, még ha nem is figyelünk igen oda, hogy «kettő», holott alig hihető, hogy 7 repülő vagy álló madárnál egy pillantással fölismerjük a «hetet», 39 tárgynál pedig épenséggel nincs valószínűség arra nézve, hogy csak megközelítőleg is kitaláljuk a számot, bármily elhelyezésben pillantjuk meg azokat. Pedig az a 39 tárgy épúgy előttünk van és egy pillantással látható, mint a 7 vagy a 2. Bizonyos tehát, hogy a tárgyak számának növekedése a «mennyire» vonatkozó fölfogásunkat nehezíti, habár egyszerű számlálással meghatározhatjuk, mennyi van azokból.

Különféle módon megmutatták már, hogy millióról nincsen áttekintésünk, habár az a számolás szempontjából teljesen hatalmunkban van, a mennyiben pl. annak $^1/_2$-ét, $^1/_3$-át stb., vagy kétszeresét, háromszorosat, avagy tetszésszerinti számmal való szorzatát; második, harmadik stb. hatványát egész pontossággal meg tudjuk határozni.

Kérdezzük meg attól, ki a milliók áttekintésében való járatlanságunkat nem hajlandó elfogadni, hány évet tesz ki (nem számolás, hanem pillanatnyi áttekintés alapján) egy millió óra és biztosak lehetünk, hogy, ha a kérdezett nem foglalkozott efféle adatok gyűjtésével, az eredmény, mely 100 évet jóval felülmúl, meglepi őt, épúgy, mint az az adat, hogy a közönséges személyvonat 1 millió mérföldnyi utat 28-nál több év alatt hagyhatna csak hátra, jólehet éjjel nappal szórná szikráit, sehol meg nem állna, még csak 1 perczig sem, tehát sem «egy percz», sem «mehet» kiáltásokat nem hallatna! Egymás tetejébe helyezett 1 millió egyforintos papir-

ban toronymagasságú oszlopot adna, még pedig ugyancsak magas toronyét!

Ezeket a példákat könnyű másokkal megtoldani, a melyek mind arról győznek meg bennünket, hogy, habár a milliók hatalmunkban vannak, a melyekkel pontosan számolunk, átnézetünk még sincs felölük. Már ebből az okból sem lehet helyesnek tartani némely számtantanár eljárását, kik milliókat, ezermilliókat stb. iratnak föl és olvastatnak el és efféle számokkal számoltatnak! Könnyen megtörténhetik, hogy az ily módon vezetett tanuló, ki az ezermilliókat csakúgy hajigálja, zavarba jő és nem igazodik el 5040, 20004 stb. alakú számok leírásánál.

Hogy az órákon át tartó elméleti fejtegetéssel a növendék ébersége, az előmenetelnek ez az el nem engedhető feltétele csorbát ne szenvedjen: czélszerű, ha a tizes rendszer mellett ugyanabban az órában egyéb tárgy is szerepel, a melynek párhuzamos előadásával, a nélkül hogy zavarólag hatnánk a növendék rendszeres gondolkodására, üdülést szerzünk és ébresztjük a figyelmet. Ily tárgy a mérés, gyakorlati hosszmérések a tanteremben és ennek alapján puszta szemmértékkel való megbecslés stb. A mérésnél azt vizsgáljuk, hányszor van meg az egység (mérték) a megmérendőben. Az a szám, mely ezt mutatja, *elvont* szám, a melyet később is jól meg kell különböztetnünk a nevezett számoktól.

Az egység a megmérendővel egynemű. Az egyneműek egészben, vagy részben helyettesíthetik egymást. Egyneműek forint és forint, méter és méter stb.; azonban némely tankönyvben található következő kifejezés: «különneműek (azaz nem egyneműek) ember, kő, fa, stb.» nem helyes, a mennyiben azok egyneműek is lehetnek, ha csupán súlyuk jön tekintetbe, mely esetben egyiket a másiknak bizonyos mennyiségével pótolhatjuk. Erre nézve irányadó az osztási alap, a melyet a számolásnál fölveszünk. Igy pl. ha valamely ezüstötvényben van 450 gr. ezüst és 450 gr. réz, akkor az ezüstöt és rezet *egynemünek* veszszük, ha az egész ötvénynek súlyáról, az úgynevezett *teljes*-súlyról van szó; *különneműnek*, ha az ötvény *tiszta* súlyáról beszélünk.

A tizes rendszernek a tanulók még oly élénk figyelmével kisért

fejtegetése sem vezet czélhoz, ha annak további ápolásával fölhagyunk. A számtani műveleteket a tizes rendszer alapján fejtjük ki, úgy azonban, hogy a tanuló értse is azokat és később is, tehát a következő évfolyamokban is, a különféle feladatok megfejtése közben számot tudjon adni az eljárásnak a tizes rendszeren alapuló okáról, a helyett, hogy minden egyes esetben csupán gépiesen alkalmazná az első kifejtésekből levont szabályokat. Czélszerűen járunk el, ha egyes esetekben a műveleteket a megszokott módtól fordított rendben végeztetjük, pl. 8643 × 5, előbb a 8 ezeret, azután a 6 százat stb. szorozzuk 5-tel; vagy 7416 : 5-ben az osztást az első helynél, tehát a 6-nál kezdjük el és úgy haladunk tovább. Ezekben az esetekben kénytelen a tanuló az eljárás oka fölött gondolkodni.

A tizes számrendszer az egész számok helyeinek kibővítésével a tizedes törtekhez vezet. Mellőzöm a közönséges és tizedes törtek czélszerű sorrendjének megállapítását, a mely tárgy a kitüzött czéltól, a tizes rendszer tanításának fejtegetésétől igen eltérítene és csupán némely tankönyvírónak azt a hibás felfogását emelem ki, mely szerint a tizes számrendszer, különösen a tizedes törtek a méterrendszer alapján tárgyalandók. Habár, eltekintve egyéb okoktól, már magában is különös, hogy a méterrendszer, a melyet a tizes számrendszer alapján állítottak össze, mintául szolgáljon a tanításnál a különben is igen egyszerű tizes rendszer számára : összehasonlíthatlanúl fontosabb érvünk van a tizedes rendszernek és a tizedes törteknek a méterrendszer alapján való tárgyalása ellen abban az akadályban, hogy a tanuló a számokat, nevezetesen a tizedes törteket a méterre és annak részeire vonatkoztatja, tehát a tizedes törtekben állandóan hosszúságot ismer föl, híven ragaszkodván a legelső bemutatásnál szerzett képzeteihez. Hogy a tizedes törtnek ily felfogása minő zavart hoz létre a növendék szellemi világában, mily akadályt támaszt a szorzás és osztás műveletének tárgyalásánál, azt a gondolkodó legott belátja, valamint azt is, hogy e módszer mellett csak a lusta tanuló van előnyben, a ki t. i. akkor, midőn a műveleteket fejtegetik, a kiinduló pontúl szolgáló alapot már rég elfelejtette !

354-hez jobbról 0-t függesztvén, 3540-t nyerünk, mi által a

4-ből 40, az 50-ből 500, a 300-ból 3000 lett, vagyis az által, hogy 354-hez jobbról egy zerust kapcsoltunk, azt 10-zel szoroztuk. Ha 354-hez jobbról 7-t függesztünk (így 3547), akkor azt 10-zel szoroztuk és a szorzathoz 7-et adtunk. 354-hez kapcsolhatunk még jegyeket úgy is, hogy 354-nek értéke megmaradjon, de ebben az esetben valamiféle jelre van szükségünk, a mely 354-nek állandóságát feltünteti. Ez a jel a «*tizedes pont*», a melyet az első hely, az egyesek helye mellé írunk jobbról, tehát a jelen példában a 4 mellé, nem alant, hanem fönt, így: 354·—. A tizedes pont tehát megelőzi az első helyet, vagyis azt jelenti, hogy szomszédságában balra van az első hely, az egyesek helye. Mi értelme van a tizedes pont mellé (jobbról) írott 7-nek? Következetesek maradván a tizes rendszer alapjául szolgáló megállapításhoz, mely szerint bármely rendnek 10 egysége a következő magasabb rendnek 1 egysége, a szóban levő 7 oly számot jelez, melynek 1 egységének tízszerese annyi mint 1. Melyik az a szám, a melyből 10 annyi, mint 1? Az a szám $^1/_{10}$; a tizedes pont mellé irott 7-nek minden egysége $^1/_{10}$, tehát $^7/_{10}$-et kell olvasnunk, vagyis 354·7 szavakban: 354 egész és hét tized. Mennyit ér a 7 mellé írt 8? 8-nak helyén 10 egység együttvéve kitesz $^1/_{10}$-et, tehát 1 egység $^1/_{100}$-ot, a melyből 8 annyi, mint 8 század; 354·78 tehát szavakban: 354 egész, 7 tized és 8 század. Hasonlóan mutatjuk meg, hogy a 8 mellé írt 6 annyi, mint 6 ezeredrész.

$^7/_{10} + {}^8/_{100} + {}^6/_{1000}$ kifejezésben az első törtnek mind a számlálóját, mind a nevezőjét 100-zal, a második törtét 10-zel szorozván, nyerjük: $^{700}/_{1000} + {}^{80}/_{1000} + {}^6/_{1000}$ vagyis $^{786}/_{1000}$, úgy hogy 354·786 kétféleképp olvasható; t. i. vagy 354 egész $^7/_{10}$, $^8/_{100}$, $^6/_{1000}$; vagy 354 egész és $^{786}/_{1000}$.

Ebből a fejtegetésből világosan kitünik, hogy a tizedes törteket a méterrendszer segítsége nélkül, a tizes rendszer helyeinek kibővítésével könnyen értelmezhetjük, de az is kitünik, hogy ez az értelmezés jártasságot tételez föl a törtek műveleteiben, a miből a közönséges törtnek a tizedeset megelőző tárgyalásának czélszerűsége következik.

(Budapest.) MENDLIK FERENCZ.

VÁLASZ
«A FELVIDÉKI ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK»
CZÍMŰ CZIKKRE.

A «Nemzeti Nőnevelés» f. é. februáriusi füzetében a fentérintett czím alatt egy czikk jelent meg Manyák A. tollából, melyben a czikk írója szives volt a Tanáregyesületi közlönyben az általam közzétett czikkemre reflektálni. Hogy Manyák igazgató úr soraim után hozzászólt a felvidéki áll. fels. leányiskolák kérdéséhez, az ellen semmi kifogásolni valóm nem lehet, sőt szükségesnek tartom, hogy egy oly intézmény érdekében, mely még a megállapodás révéhez nem juthatott, mentől többen — különösen tanférfiak — hozzászóljanak. Azonban miután a czikk írója intenczióimnak és az általam írottaknak egészen más értelmet tulajdonít, épen azért nem mellőzhetem hallgatással a dolgot, s kénytelen vagyok reá röviden reflektálni.

A czikkíró mindjárt értekezése elején azt mondja, hogy sokan — természetesen azok közt én is vagyok — az adatok és bizonyítékok szerzésére nagyon kényelmes útat választanak, t. i. hogy összeadnak egy pár számot és ebből következtetéseket és ítéleteket vonnak le és azon reménységben ringatják magukat, hogy czikkük feltétlen hitelt talál a jóakaratú olvasók közt. Erre nézve megjegyzem, hogy én soha sem ringattam magamat azon hitben és reménységben, hogy czikkemben felhozott véleményem előtt mindenki feltétlenül meghajoljon; sajnos volna, ha bárminő dologban is a vélemények egy húron pendülnének, mert ez egyéb hátrányai mellett, a haladás hátrányára volna. Én azt hiszem, hogy úgy a t. czikkíró, mint az én nézeteimnek is lesznek mellette és ellene szólói is!

A mi pedig azt illeti, hogy számbeli adataimat az egyes értesítőkből merítettem, azon úgy gondolom nem lehet semmi megakadni valót találni, mert azt hiszem ez lehet a leghitelesebb forrás. Vagy lehetséges nem hiteles adatokat is közzétenni az értesítőkben? Hogy az értesítőkből merített számadatok nézeteimnek és tapasztalataimnak teljesen megfelelők, az csak véleményem hitelessége mellett bizonyít. De nemcsak az

értesítők adatai, hanem a közvetlen tapasztaláson alapuló meggyőződésem, melyet itt Trencsénben tíz éven keresztül szereztem, diktálta azokat tollamba, a miket czikkemben közzétettem volt.

Hogy az általam felhozott pénzbeli számításoknak csak alárendelt jelentőséget kell tulajdonítani; arra nézve bátor vagyok megjegyezni, hogy ez felfogás dolga, mert ha vannak is az államnak más irányú tetemesen nagyobb kiadásai, melyeket a nemzetközi verseny kedvéért költ, úgy ez még nem bizonyít a mellett, hogy oly iskolákra költsön tömérdek ezreket, melyek csak tengődnek, mikor más jellegű, praktikusabb irányú és sokkal olcsóbb iskolák megtennék azt a szolgálatot az államnak, melyet az egyes vidéki tengődő felsőbb leányiskolák tesznek.

Manyák úr azon állítására vonatkozólag, hogy «nem látható be, miért kellene a városi egyéb értelmiségnek és polgárságnak az oly intézetek (t. i. a fels. leányiskolák) használatából kizárva lennie», meg kell jegyeznem, hogy én ilyeneket soha sem mondtam, sem nem írtam, ezt czikkemből semmiképen nem fogja tudni kibetűzni. Igen azt írtam, hogy «oly szülők leányai, kik még a középosztályból sem valók és kik számára ez iskolák nem is lettek felállítva», hogy azoknak szükségleteit ez iskolák helyesen nem is elégíthetik ki; s így ebből kifolyólag természetesen, ezek részére és mások részére is sokkal czélszerűbb volna egy más irányú leányiskola, mely olcsó tandíjánál és praktikusabb irányánál fogva hozzáférhetőbb és megfelelőbb egy ilyen szegény vidéken, s mely ennélfogva jobban kielégítené a városi polgárok gyermekeinek szükségletét, mint egy felsőbb leányiskola!

A mi pedig a magyarság terjesztését illeti, tény, hogy e tekintetben Trencsénben a fels. leányiskola sokat tett, ezt tőle elvitatni nem lehet; de ugyanezen szolgálatot megtenné az államnak és pedig sokkal olcsóbb pénzen egy jól szervezett polgári leányiskola is, a mint ezt már a jelenleg Turócz-Szent-Mártonban, Alsó-Kubinban, Liptó-Szt.-Miklóson, Galgóczon, Újvidéken, Pancsován stb. felállított állami polgári leányiskolák valóban nagy buzgalommal és eredménynyel teszik is.

Nagyon téved Manyák úr, ha azt állítja, hogy Trencsénhez legközelebb csakis Turócz-Szt.-Mártonban, Galgóczon és Szeniczen vannak polgári leányiskolák; igaz állami nincs, de úgy látszik a nagybittsei, vágújhelyi és nyitrai államilag engedélyezett polgári magán leányiskolák- és a szakolczai városi felső népiskoláról megtetszett megfeledkezni! ? Pedig ezen iskolák meglehetős nagy látogatottságnak örvendenek; így pl. csak a vágújhelyi négy osztályú polgári magánleányiskolának is az idén 89 tanulója van!

A czikkíró ama állításával szemben, hogy egy 7000 Kl² területen okvetlenül kell egy felsőbb leányiskolát fentartani, ha a nyugati államok-

kal művelődés tekintetében lépést akarunk tartani, megjegyzem, hogy az országban vannak még ennél sokkal nagyobb területek, a hol semminemű magasabb leányiskola nincs felállítva. Különben én nem is azt írtam, hogy Trencsénben az áll. fels. leányiskola szüntettessék meg végképen — mert Trencsén városának egy elemi tanfolyamnál magasabb fokú leányiskolára okvetlenül szüksége van — hanem azt, hogy a mostani felsőbb leányiskola a viszonyoknak megfelelőbb iskolává alakíttassék át, mely jobban fogna prosperálni, mint a most fenálló és tengődő fels. leányiskola. — A mi a Morvaországból ide sereglő leánynövendékeket illeti, azoknak száma oly csekély és oly ritkán jönnek (minden 5—6 esztendőben 1 növendék), hogy azokat tulajdonképen számba sem lehet venni. — Manyák úr azon állítása, hogy valamely intézmény életrevalóságáról tíz év alatt még nem mondhatunk biztos ítéletet, egy kissé túlzott; mert szerény nézetem szerint tíz év bizony elég idő arra, hogy valamely intézményről helyeslő vagy helytelenítő ítéletet mondhassunk!

Manyák úr azon kijelentésével szemben, hogy ő az ország érdekeinek szempontjából semmi esetre sem tartaná szerencsés vagy hasznos intézkedésnek azt, ha a fenálló felvidéki felsőbb leányiskolák közül egyeseket megszüntetnének, vagy bolygatnának; tisztelettel megjegyzem, hogy ehhez igen sok szó fér; nem tudom, vajjon nem volna-e hasznos intézkedés az államra nézve az, ha valamely iskolát 6—7 ezer frton tud fentartani, a mely ugyanazon eredményt és czélt képes elérni és ugyanazon feladatot képes betölteni, mint ha arra 18—19 ezer forintot költ? Továbbá szerény nézetem szerint még tán szerencsés intézkedésnek lehetne tekinteni a tengődő felsőbb leányiskolák átalakítását, ha azok helyett, az illető helyeken, egy minden tekintetben jól berendezett és a viszonyoknak megfelelőbb praktikusabb irányú leányiskolát állítana fel az állam; mert azt csak mindenki elismeri és belátja, hogy inkább legyen akárhol — a helytől eltekintve — egy népes és prosperáló polgári leányiskola, mint egy gyérenlátogatott és tengődő felsőbb leányiskola!

Végül most is azt állítom, hogy nálunk — ez idő szerint — a felsőbb leányiskolák csakis nagyobb városokba valók! jöhet idő tán 30—35 év múlva, mikor a felsőbb leányiskolák kisebb városokban is fognak prosperálhatni, de jelenleg még nagyon messze vagyunk attól!

(Trencsén).

Gúta József.

IRODALOM.

A SZÉPPRÓZAI ELBESZÉLÉS A RÉGI MAGYAR IRODALOMBAN. Irta *Beöthy Zsolt*. I. kötet. 1526—1774. A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata.

Tudományos tartalmú könyv, vonzó szép alakban előadva. Kevés tudományos munkánkról mondhatjuk ezt el úgy, mint Beöthy itt ösmertetendő könyvéről. Tudósaink legnagyobb része nem tartja feladatának, hogy a tudományos tartalmat művészi alakban közölje, mint ezt a francziák tenni szokták. Beöthy e munkájában a lelkiismeretes kutatás eredményeit esztetikai alapos műveltséggel, a tárgy iránti meleg érdeklődést stilisztai művészettel találjuk párosulva; s ezek szerint várható, hogy ezt a könyvet nemcsak a szaktudós, hanem az irodalomtörténeti miveltséggel s történeti érzékkel bíró művelt közönség is haszonnal és gyönyörűséggel fogja forgatni; azok pedig, a kik a magyar irodalomtörténet tanításával, vagy e tárgynak behatóbb tanulmányozásával foglalkoznak, nagybecsű segédkönyvet fognak benne nyerni.

Beöthy, e könyvében a magyar irodalomnak eddigelé kevés figyelemre méltatott ágát, a szépprózai elbeszéléseket veszi részletes elemzés tárgyává; megösmerteti a kódex-irodalomban ránk maradt középkori magyar *legendákat*, a XVI. és XVII. századbeli *históriákat* és *beszédeket* s a XVIII. századbeli *történeteket* és *meséket* s lejön egész 1774-ig, a Báróczi *Kaszandrájának* magyar nyelven való megjelenése évéig. Ez röviden az I. kötet foglalatja; a nemsokára megjelenendő II. kötet szép prózai irodalmunknak 1800-ig való fejlődését fogja tartalmazni.

Tehát az iró két köteten keresztül foglalkozik szépprózai irodalmunk kezdetleges korával, mely körülményből a tárgyalás részletes voltára előre is lehet következtetni. Másrészt e kevésbbé hálás tárgynak érdekes földolgozása meg fogja az olvasót győzni arról, miként lehet a holtnak látszó anyagba is friss életet lehelni a művészi előadás által.

Irodalomtörténetünk ismerői tudják, hogy míg szépirodalmunk (verses alakú) költői része elég bőven meg van egészében és monográfiákban világosítva, addig szépprózai irodalmunknak kivált régibb korszakai nagyon kevéssé vannak eddigelé méltatva. Ezt a hézagot igyekszik betölteni Beöthy jelen munkája. Kész, feldolgozott anyagot tehát keve-

set talált az író ; magának kellett azt kutatva összehordania. S könyvében nem marad csupán e régi művek ismertetésénél, hanem — s ez képezi tárgyalásának újszerű menetét — lépésről lépésre rajzolja a tárgyalt irodalmi ágnak a külföldi művelt irodalmakban való fejlődését, s azoknak a mienkhez való viszonyát. Így például szól a legendákról általában, továbbá a görög és római regényekről a középkori ind és arab mesegyüjteményekről, a lovagrománokról, a franczia hősi regényekről stb. S a mennyiben a szép prózai elbeszélés, pl. a novella és regény, mindig inkább ered az író korának talajából, mint pl. az eposz ; vázolja a fölvett korszakokat mívelődéstörténeti szempontból is, kimutatva az eszményeket, melyek felé a társadalom, nálunk és a külföldön, a különböző korokban törekedett. Az ismertetett régi magyar műveket ilyformán beléhelyezvén megvilágító környezetükbe, közli tartalmukat, ügyesen beszőtt idézetekben bemutatja stylusokat, s egyre ébren tartja az olvasó érdekeltségét, melyet csak néha enged lankadni, itt-ott áradozó fejtegetéseivel.

Bemutatunk itt e könyvből egy pár részletet, nemcsak azért, hogy az író előadásmódját szemléltessük, hanem különösen azért, mert e részletek a magyar leánynevelésről s általában a magyar nők míveltségi viszonyairól, a régi korból, érdekes adatokat tartalmaznak.

Az egyik részletet a magyar legendák ismertetéséből vesszük. A legendák képezték a középkori keresztyénségnek legkedveltebb szellemi táplálékát. Ezeket olvasták a szerzetesek, e boldogító meséket lesték mohón a hivők papjaik ajkáról. Megismerjük ezekből a középkor eszményeit, melyek a keresztyének előtt hosszú századokig ragyogtak. Részletesen festik ezek elénk azon ideálokat, melyek a hit és szeretet csodáiban és szenvedéseiben összpontosulnak. Az emberi sorsnak amaz ezerféle változásában, melyet leírnak, mindig ugyanazon érzés az uralkodó : az éghez való ragaszkodás s a világ megvetése. A magyar nyelvű legendák oly másolatokban maradtak reánk, melyek a Jagellók alatt, vagy a protestáns kor legelején készültek. Pálos, dominikánus és franczi skánus szerzeteseink fordították, rövidítették, dolgozták át ezeket. Ők írtak a nép és a latinúl nem tudó kulduló szerzetesek számára, s nekik kellett különösen gondoskodniok lelki táplálékról «húgaik», a «szűzek», «Krisztus jegyösi» számára, a hogy az apáczákat írásaikban nevezni szokták. S épen ez apácza olvasók voltak azok, a kik e régi vallásos iratokat, a magyar irodalom ez első zsengéit a későbbi korok számára megőrizték. «A női gond, féltékenység és ügyesség őrizte meg e régi iratok közül majdnem a legnevezetesebbeket, melyek mintegy anyai őrszem alatt élték túl sok század zivatarait. Mikor a XVI. században, a török hatalom terjedésével, a szerzetes nők hazánk alsó vidékeiről Nagyszombatba vonul-

tak, könyveiket legféltősebb kincseik gyanánt vitték magukkal és mentették meg. Fontos kódexeink legnagyobb része apáczák számára készült, az ő birtokukban volt és maradt meg. Ez ereklyéknek megfakult hártya-, vagy papirlapjait forgatva, önkénytelenül feltűnik szemünk előtt régi nő-kolostorainknak képe, melyeknek lakói az egész középkoron át a legbuzgóbb olvasók voltak. Íróknak nem volt soha fogékonyabb és hálásabb közönségök, melynek egész lelki világa felett oly korlátlan hatalommal uralkodhattak volna, mint e «test nélkül lakozó sororok» a szent munkák készítőinek. Egész életök úgy vala rendezve, hogy gondolataiknak éjjel-nappal amaz eszménynyel kelle foglalkozniok, melyet a legendák festettek előttük.»

Ezután a Margit-legenda alapján így rajzolja elénk az író a kolostori életet: «Az éjféli harang vecsernyére ébreszti a szűzet, kinek sűrű, rácsos, kis ablakán még késő este is hangzott ki a Salve Regina. A templomban fáklyavilágnál végzi első imádságát, azután nyugoszik egy keveset kemény fekvő helyén, vagy, ha tán vezeklő napja van, csak a kőre terített gyékényen. Már hajnalban ismét megtér imádságra mind miséig, melyet ló-, vagy tehénszőrből készült ciliciumában (= szőrruha) térden állva hallgat végig. A Megváltó szenvedéseire emlékezvén, fájdalma nem egyszer könnyekben tör ki s kendőjét tele sírja. Leborúl a szent kereszt oltára előtt; fejét a földön nyugtatva elfeledkezik a világról, míg egy testvér szelíden magához nem téríti. Házi dolgai után kell sietnie. Öltözködésre, maga csinosítására sem ideje, sem eszközei. A középkor úri asszonyainak annyi titkos kendőző szere, megvetés és útálat tárgya nála. Köntöse mennél foltosabb és óbb, annál tetszetősebb előtte. A mi drágasággal hazulról fölkeresik, az mind a templomé. . . . Neki magának a mi kedves, féltő holmija csak van, mind belefér a kulcsos ládába, mely térdeplője mellett áll: szőrruhák, vasöv, vessző, szeges lábravaló, a vezeklés eszközei karácsonra, nagyhétre, Mária és az apostolok ünnepeire». Leírja azután, hogyan foglalatoskodtak a ház körül, hogy ápolták a betegeket, hogyan tanították ábéczére a kisdedeket, hogyan kertészkedtek s hogyan költötték el egyszerű ebédjöket.

De kiemel még különösen egyet a magyar apáczák foglalatosságai közül: a szent iratoknak, a középkori magyar kultura eme majdnem kizárólagos írott emlékeinek, nemcsak olvasói és őrei voltak, hanem terjesztői és másolói is. Apácza-másolót régi kódexeink írásából vagy tízet lehet kimutatni. Kettőnek a nevét is ismerjük. Az egyik *Sövényházi Márta*, a másik *Ráskai Lea*, egy előkelő magyar család gyermeke, a kinek nevét Beöthy Zsolt, egy nagyrészt képzelt tartalmú szép költői elbeszélésével tette újabban szélesebb körben ismeretessé. Ráskai Lea dolgozta át, vagy legalább ő írta le a XVI. század elején, az előttünk kiváló érdekkel

bíró Margit-legendát, mely egy magyar királyleányról, IV. Béla leányáról szól, s mely korfestő adatokban is gazdag.

E legenda rövid tartalma: a fejedelmi vérből született apácza élete és csodái. «Rövid, sivár, örömtelen és egyhangú élet volt ez, a minő egyhangú a csodatettek sorozata. Béla király és Mária királyné, dalmácziai bujdosásukban tett fogadásukhoz híven, még beszélni is alig tudó gyermeköket, udvarmesternőjével, Bodoméri Olimpiás asszonynyal együtt, a Domonkosrendi apáczáknak Sz. Katalinról nevezett veszprémi kolostorába küldik. Margit, kit soror Katarina tanít olvasni, az Isten félelmében s a világ megvetésében nevelkedik. Tíz esztendős korában költözik át abba a klastromba, melyet szülei építtettek a Boldog-Asszony vagy Nyulak szigetén. Büszke szegénységére, rongyaira, és boldog sanyarúságában. Betegeket ápol, szegényeket segít, minden alacsony munkát végez, szent könyveket olvas, bőjtöl és imádkozik. Koronás ősei közül csak a szenteknek: Istvánnak, Imrének és Erzsébetnek emlékével foglalkozik. A politika azonban férjhezmenetelét kivánná, s a cseh király követeket küld a 18 éves szép szűzért. Atyja is unszolja e házasságra, de Margit mindebben csak az ördög kisértését látja s egy pünkösdi ünnepen felölti a fátylat. Hosszú s gyakran visszataszító részletei következnek kolostori életének: a bőjtölések, ciliciumok, szeges övek, éles vessző. Utolsó akar lenni az utolsók között; csak egyszer jut még eszébe, hogy királyleány: mikor meghallja, hogy atyja és testvérje háborút viselnek egymás ellen, s ő imádkozik mindegyikökért. Minden vágya a vértanúság; kora halála: megdicsőülés. Holt testéből jó illat árad szét, s feje körül glória jelenik meg. Csodái számtalanok: bűnösöket büntet, ördögöt űz, holtakat elevenít, betegeket gyógyít, közöttük a gyermek Kun László királyt is».

Majd alább, könyve 2-ik fejezetében érdekes adatokat közöl az író a XVI. századbeli magyar nőknek az irodalomhoz való viszonyáról. A reformáczio és a könyvnyomtatás átalakították a magyar mívelődés és irodalom képét. A barát helyét, ki «testvérei» számára kompilál és másol, az író és könyvnyomtató foglalja el, ki a nép ezrei számára dolgozik. A kor eszményei is megváltoznak; e korbeli irodalmunk három eszményt szolgált: a vallásit, a hazafiúit s a regényes lovagit. Van már *női olvasó közönségünk* is, még pedig fontos és befolyásos, mely ez idők szellemi mozgalmainak buzgó tényezője volt. A nyomtatásban ránk maradt legelső magyar könyv, Sz. Pál leveleinek Komjáti által eszközölt fordítása (Krakkó, 1533.), Perényi Péter özvegyének, Frangepán Katalinnak ösztönzésére, s neki ajánlva látott napvilágot. «Innen kezdve szakadatlan az összeköttetés nőink és az új magyar irodalom között, melynek ép oly mívelt, mint lelkes támogatói». Képzettségök bizonyítására felhozza Beöthy a *Deák Farkas* kiadta «Magyar hölgyek levelei» című gyűjteményt.

Azonban ily míveltséget csak a főrangúak leánygyermekei szerezhettek. «Az alsóbb osztályok leányai nem igen részesültek szellemi oktatásban. Szenczi Molnár Albert csak 1620-ban, heidelbergi imádságos könyvének ajánlásában sürgeti a külföld példájára «leány gyermeki schólák felállítását, melyekben tisztességes öreg asszonyemberek tanítják az apró leánykákat olvasásra és catechismusra». Így irodalmi műveltségnek csak az előkelő családok leányai lehettek részeseivé, kiket az udvari papok, vagy iródeákok oktattak. Ezek gyökereztették meg lelkökben a szellemi élet, az irodalom és az egyház törekvései iránt való érdeklődést». Névszerint fölemlít ezután az író mintegy húsz előkelő magyar nőt a XVI. és XVII. századból, a kiknek akkor tájt megjelent irodalmi munkák voltak ajánlva, ezzel bizonyítva azon nemes érdeklődést és támogatást, melyben hajdani főrangú hölgyeink az irodalmat részesítették.

S hogy vagyunk manapság e tekintetben? Előkelő és vagyonos nőink között hiába keressük a női Maecenasokat. Nagyon megfogyasztotta számukat az idegen szellemű nevelés. Nemzeti irányú nőnevelés s a nemzeti irodalom helyes tanítása talán megszüntetheti azt a kicsinylést, melylyel a magyar «mívelt» nők egy része tekinti még ma is irodalmunkat. Beöthy most ismertetett munkája ez irányban is jó szolgálatot tehet, mint eddigelé hiányzott jeles segédkönyv szépirodalmunk egyik ágának tanításához. — Nagy érdeklődéssel várjuk a 2-ik kötetnek a szerző által ígért minél előbbi megjelenését.

Komáromy Lajos.

*

CSALÓDÁSOK. *Kisfaludy Károly vígjátéka. Magyarázta Dr. Szigetvári Iván.* «Jeles Írók Tára» XXVI. Budapest, Franklin-társulat, 1886. Ára 30 kr.

A Franklin-társulatnál megjelenő «Jeles Írók Tára» című gyűjtemény már eddigelé nehány jó segédkönyvet szolgáltatott a magyar irodalmi oktatáshoz. A kik ezen tárgy tanításával foglalkoznak, bizonyára jól ismerik a *Greguss Ágost* és *Beöthy Zsolt* magyarázta «Magyar Balladákat»; továbbá Arany Toldi-jának *Lehr* magyarázataival ellátott kiadását; Mikes Leveleit *Erődi Béla* jegyzeteivel; Katona Bánk-bánját *Péterfy Jenő* fejtegetéseivel, s Berzsenyi Ódáit, melyeket *Versényi György* magyarázott. Ide számíthatók még egyes idegen remekműveket tartalmazó magyarázatos kiadások, mint Shakespeare Coriolanus-a (ford. Petőfi) *Névy L.* magyarázataival, Moliére-től a Tudós Nők (ford. Arany L.) *Greguss Ágost* elemzéseivel s Sophokles Antigoné-ja, melyet *Csiky Gergely* fordított és magyarázott. Ez utóbbiak a műfajok tárgyalása alkalmával tehetnek hasznos szolgálatot.

E sorozat újabban Kisfaludy Károly «Csalódások» című 4 felvo-

násos vígjátékának magyarázatos kiadásával szaporodott. A magyarázó szöveget tárgyi és nyelvi jegyzetekkel kiséri a lapok alján. Továbbá a szöveg után előadja röviden Kisfaludy életrajzát, szól róla mint drámaíróról, röviden fejtegeti a komikumot, közli a Csalódások meséjét és szerkezetét, majd elemzi a vígjáték személyeinek jellemét. — Fejtegetései elég helyesek s az ifjú olvasók felfogásához mértek. Kifejezései közül nagyon kirí a 77. lapon említett *erős vágy* stb., mely se nem szabatos, se nem választékos, s ily könyvbe általában nem való. A mi a magyarázatra fölvett darab választását illeti, ezt nem tartjuk elég szerencsésnek. Luczában az öreg leány komikumának megtestesítése pajzánabb s nem elég kiméletes arra nézve, hogy e darab iskolai tárgyalásra nagyon alkalmatos lehetne. Ez ellenvetést könnyen elkerülhette volna a magyarázó ha a «Csalódások» helyett a «Kérők»-et választja.

*

ARANY JÁNOS HÁTRAHAGYOTT IRATAI és LEVELEZÉSE. Budapest Kiadja Ráth Mór. 1887.

A magyar olvasó közönség nagy kincsnek jut birtokába azon gyűjteménynyel, mely a legnagyobb magyar költő hátrahagyott iratait és levelezéseit foglalja magában, s melyet a költő fia, Arany László, szerető gonddal és szakértő kézzel rendez sajtó alá. Arany Összes Munkái-ban, melyek 8 kötete 1883—1885-ben jelent meg Ráth Mór kiadásában, csak azok láttak napvilágot, melyeket maga a költő, élte utolsó idejében, e kiadás számára összeállított. Azonban ezek a kötetek még nem foglalják magokban teljesen Arany összes műveit, mert mint a napi sajtó akkor gyakran emlegette, a nagy költő halála után sok becses töredék és sok befejezett apróbb költemény találtatott íróasztalában, melyeknek közkincscsé tételét azóta várva várta Aranynak minden tisztelője. A közönség ezen jogos kívánatának tesz most eleget a költő fia, midőn a hátrahagyott munkákat közrebocsátja.

E gyűjtemény 4 kötetre van tervezve. Benne lesz mind az, a mi a hátrahagyott kéziratokból, az *Összes Művek* utolsó kiadásába föl nem vett régebbi dolgozatokból s a költő baráti levelezéseiből a kiadás rendezőjének birtokába jutott és egyáltalán közölhető. Az első kötetet a verses maradványok, a másodikat a prózai dolgozatok, a harmadikat és negyediket a levelezés foglalják el. A részletesebb terv a következő:

Arany László által írt tájékoztató bevezetés. *Arany János* önéletrajza. *Versek:* Őszikék. A régebbiekből. Elbeszélő költemények: Csaba királyfi. Daliás idők. Az utolsó magyar. Édua. Öldöklő angyal. Tervek, kezdetek. Rögtönzések, tréfák, sóhajok. Köszöntők. Akadémiai papírszeletek. Politika félék. A csillag hulláskor. Paródiák. Betegsége, agg-

sága alatt. Zrinyi népies kidolgozása. *Arany László* jegyzetei. — *Prózai dolgozatok:* Irodalmi irányczikkek. Bírálatok, könyvismertetések. Nyelv és irály. Vegyes. Beszélykísérletek. Forgácsok, stb. — *Levelezés:* I. időszak: A forradalmi évek, 1845—1849. II. időszak: A forradalom után, 1850—1851. III. időszak: Nagy-Kőrösön, 1851—1860. IV. időszak: Szerkesztőségi és akadémiai évek, 1861—1877. V. időszak: Alkonyat, 1877—1882. — *Arany László* jegyzetei.

E kötetek tehát a gyönyörködtető részen kívül sokoldalú adatokat fognak szolgáltatni Aranynak mint költőnek, mint nyelvtudósnak és esztetikusnak s mint embernek ismertetéséhez. Eddigelé még az I. kötetből csak az 1-ső, négy íves füzet jelent meg, melyet a többi füzetek 3 heti időközökben fognak követni. E füzetben Arany László bevezetése igen érdekesen világosítja meg a Töredékek történetét, a kiadatlan költemények keletkezésének körülményeit s a költő utolsó éveinek történetéhez sok becses adatot közöl. Azután következik az Önéletrajz, s erre az «Őszikék» 3 költeménye, melyek egyike, az «Ünneprontók» egyike a költő legremekebb balladáinak.

A 4 kötetre terjedő munka 40 kros füzetekben jelenik meg. A körülbelül 120 ívet tevő egész munka e szerint 12 frtba fog kerülni.

—*y* —*s.*

*

Dalok, Regék az ifjúság számára. Pósa Lajosnak 1884-ben ily czím alatt megjelent s kedvező fogadtatásban részesült verses könyvéből melyet folyóiratunk 1884. évi III-ik füzete is bővebben ismertetett és mint jó könyvet ajánlott, — Burger Gusztáv szegedi könyvkiadó új olcsó kiadást rendezett, melynek ára keménykötésben 80 kr. A költeményekhez Jankó János készített több csinos illusztrácziót.

*

A szerkesztőséghez beküldettek:

Nemzeti törekvéseink a képzőművészetek előmozdítása ügyében. Irta és a «Pozsonyi Toldy-kör»-ben felolvasta *Uhrl Józsa.* Pozsony, 1887. Ára?

Bereg vármegye népoktatásügye az 1876—1886. években. Irta *Halász Ferencz,* kir. tanfelügyelő. 1887. Ára 50 kr. (A tiszta jövedelem a tanítói árvaház-alap javára fordíttatik.)

Egri lant. Válogatott egyházi és világi vegyes kardalok gyűjteménye, az ifj. énekkarok számára. Szerk. *Szabó Ignácz,* tanár. 1887. Eger. — I. füz. Ára 30 kr.

Az iskolai takarékpénztárakról Magyarországban 1885—86-ban (XI. jelentés). 1887. Ára ?

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

A leányok tornázása iránt élénk érdeklődés kezd mutatkozni a tanítói körökben, s szükségességéről és módozatairól tanítótestületi tanácskozmányokon kívül a pedagógiai sajtóban is megemlékeznek. Legközelebb a «Közoktatás» 1886. évi 45. számában *Dr. Gyulay Béla* értekezik e tárgyról s javaslatot tesz a tornatanítás lehetővé tételére. Különösen szükségesnek tartja Gyulay, hogy a tornatanításnál a nőnövendék gyengébb szervezetére, az esztetikai érzés tekintetbe vételére, s a női kedélyvilág fejlesztésére gondoljunk. Javaslata e szempontok szerint a következő :

a) Alakítson a kormány vagy küldjön ki az országos tanítógyűlés egy bizottságot tornászokból, orvosokból, pedagógus nőkből és férfiakból. Ez állapítsa meg azon tornagyakorlatokat és játékokat, melyek a leányoknak valók.

b) Gondoskodjanak minden iskola építésénél egészséges, tágas udvarról, hol a leányok mozoghatnak óraközben is, de tornázás alkalmával is. Nálunk minden oly teketóriával jár : tornaterem, vagy tornatér nem is képzelhető drága szerek nélkül. A praktikus angoloknál ez másképen van. Egy tágas udvar — s kész a gyakorlótér, legfölebb egy méter hosszú dorongot adnak a gyermek kezébe. Gyűrűhintáról s más szerekről, melyek nőkre veszélyesek, szó sincs.

Inkább semmit mint roszat !

*

Ugyancsak a tornatanítás fontosságát fejtegeti Gallauner Luiza a «Felsőnép- és polgári iskolai közlöny» februári számában a «polgári leányiskolák reformálásáról szóló értekezésében. Ide iktatjuk a figyelemreméltó értekezésből a következő részletet :

«A nőben már a nevelés és oktatás ideje alatt is mindig az anyát, a gyermekek nevelőjét kell tekintenünk. Mint ilyennek első sorban szüksége van a nőnek egészségre és testi erőre, másodsorban pedig az emberi test és lélek alapos ismeretére, hazaszeretetre, szívnemességre és hivatásával járó áldozatkészségre. . . . Soha jobbkor nem edzhetjük leányaink izmait, erősíthetjük a test tagjait, mint épen a 10—13 évig. A legtöbb lányka, ha elhagyja az elemi iskolát, elhagyja egyszersmind a gyermekszobát és vele a legártatlanabb élvezeteket a gyermekjátékokat is. Az annyira kedvelt «macska és egér» vagy «bárány és róka», cziczázás, lapdázás s ezekhez hasonló egészséges testmozgásokkal járó, kedélyt felvi-

dító játékok a komolyabb foglalkozás és nagy elfoglaltság következtében mind ritkábbakká és ritkábbakká válnak. Az anyák maguk is a polgári leányiskolát látogató gyermekben már nagy leányt látnak és nem késnek, hogy mások előtt is annak lássék, a megkivántató külső kellékekről mielőbb gondoskodni. Kérdem már most, hogy váljék ilyformán a leány erőssé, edzetté, ha a nap legnagyobb részét iskolában ülve tölti, otthon pedig az anyai hiúság a játéktól megfosztja, a házkörüli munkától megkiméli ? . . . okvetlenül csak a tornázás által. Természetesen nem értve alatta polgári leányiskoláinkban felvett azon tornát, mely rendszerint csak az órarend egy üres rovatának betöltésére szolgál, hanem a szoros értelemben vett rendszeres, a test minden tagját és izmát kellőképen fejlesztő, a test szépségét és esztetikai mozgását elősegitő azon tornatanítás által, ide értve a rendszeres táncztanítást is, melyet hetenként legalább is három órán keresztül, kellően felszerelt tornateremben egy e téren alapos szakismerettel bíró személy által eszközöltetünk. Hogy az ily tornatanítás a polgári leányiskolák többi tárgyainál is inkább csak nőre bízható, pedagógusok előtt nem tartom szükségesnek fejtegetni. Kivánatos volna tehát, a leánytornázás terjedése lehetőségének szempontjából a kormány azon intézkedése, mely szerint a nők számára a férfiakéhoz hasonló tornatanfolyamokat nyitna, hol a nők is államköltségen a tornatanításban való alapos képzettséget s arról tanúskodó oklevelet nyerhetnének.»

*

Gallauner Luiza a fentnevezett czikkben értekezik még az *embertan, boncztan és egészségtan, valamint a lélektan tanításának szükségességéről a polgári leányiskolában.* Szerinte a nemzet testi és szellemi jólétét nagyban előmozdító tényező az, ha a nők, az anyák az ember testére-lelkére ható hasznos és káros hatásokkal ismerősök s e részbeni feladatuk fontosságának tudatára emelkedtek. A testi egészségnek úgy mint a lelki, erkölcsi épségnek elsősorban az anya az oltalmazója első, néha egyedüli orvosa. «Hiába tudnak tehát — mondja erre nézve czikkírónő — leányaink természettanilag és vegytanilag experimentálni, hiába szép térképeket rajzolni stb. kevés hasznát veszik annak mint anyák gyermekeik nevelésében. De hogy mily ápolást és táplálkozást igényel az ember a bölcsőtől a sírig az emberi élet egyes szakaszain keresztül, milyen az emberi test bel- és külszervezete, mi az a lélek, érzelem, akarat, hajlam, vágy, jellem stb., mit kell tennünk azok fejlesztése vagy ellensúlyozása czéljából s ehhez hasonló ismeretek alighanem meghoznák kamatjukat. . . . . Polgári leányiskoláink mint az élet iskolái fentebb nevezett ismeretek terjesztésével közelebb jutnának czéljaikhoz, közegészségi viszonyaink pedig ezáltal jelentékenyen megjavulnának.» A fentnevezett tárgyak tanítási módjára,

tervezetére nézve szerző javaslatot nem tesz s legtöbbet vár a tanítóktól kiket e tárgyak tanításával megbíznak. Javasolja azonban, hogy az egyesület megfelelő jó könyvekre való pályadíj kitűzése által mozdítaná elő e tárgyak tanításának sikerét s adná jelét ezzel nemzeti nőnevelésünk iránt való érdeklődésének.

*

A felsőbb leányiskolák kérdéséhez vidéki tanügyi lapjaink közül az «Iskolai Szemle» szólt hozzá febr. 10-iki számában. Adorján Miklós ugyanis az ország kerületeiben való elosztásuk szerint ismertetvén a felsőbb leányiskolákat, kitünteti, hogy az egész dunántúli kerületben *Sopron* kivételével felsőbb leányiskola nincsen, holott e magyar vidékeknek is, hogy leányaikat ne Gráczban, Triesztben, Laibachban, Varasdon stb. neveltessék, égető szükségük van reá. «Miért legyenek e kerület lakói egy fels. leányiskola jótékonyságától megfosztva, csak azért, mert magyarok?» kérdi méltán a nevezett czikk írója.

*

A nők felsőbb nevelésének kérdésével foglalkozik Boros György a «Család és Iskola» márcz. 15. számában. Az angol *Schoolmaster* után ismerteti főbb vonalaiban az angolországi felsőbbrendű nőnevelés irányelveit, s az edddig e részben elért eredményeket.

*

Az «Aradvidéki tanítóegylet» nőnevelési szakosztályának legutóbbi gyűlésében — a mint azt a szerkesztőségnek megküldött, s köszönettel fogadott jegyzőkönyvéből látjuk — *Mádai Mátyás* értekezett ama *hajszolásról, mely tanításmenetünkben* nyilatkozik. Fejtegetései szerint bármily tapintatos legyen is a tanító tárgyának feldolgozásában, nem érheti el czélját, ha az *értelmezés* után a *begyakorlásra* nincs ideje. S mert ideje alig van, a begyakorlást legtöbbször el is hanyagolja. A tananyagot minden áron fel kell dolgozni; új dologra újat halmozunk, szóval: *hajszolunk*. E hajszolásra sok külső ok is kényszeríti a tanítót, melyek közül legfontosabb: az *időaprózás*. Félórákra felosztott tanterv keretében tanítunk s ha az idő rövidsége miatt nem marad alkalmunk a begyakorlásra, egyszerűen elhagyjuk azt s megyünk tovább a pedag. parancsok ellenére is. Indítványozza, hogy a női szakosztály idei munkaprogrammjában a tananyagot s tanmenetet ebből a szempontból tegye tanulmánya tárgyává. Az indítványt a szakosztály elfogadta s a munkaprogramm megállapítására bizottságot küldött ki.

Sajtóhibák javítása.

Múlt számunknak a Révy F. Olvasókönyvéről szóló ismertetésébe a köv. két értelemzavaró sajtóhiba csúszott be:

92. l. 11. sor (fölülről) *is* helyett olv. *itt*.
94. l. 14. « « *Ugyanis* « « *ugyanitt*.